

Людмила МАСОЛ, Людмила АРИСТОВА

МУЗИЧНЕ 5 МИСТЕЦТВО

УДК 78(075/3)
ББК 85.31я721
М 31

Рекомендовано Міністерством освіти і науки,
молоді та спорту України
(Наказ Міністерства освіти і науки,
молоді та спорту України від 04.01.2013 р. № 10)

ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО

Експертизу здійснював Інститут мистецтвознавства,
фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського
Національної академії наук України
Рецензент — *Н. О. Костюк, кандидат мистецтвознавства,
старший науковий співробітник відділу музикознавства
ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України*

Експертизу здійснював Інститут проблем виховання
Національної академії педагогічних наук України
Рецензент — *О. А. Комаровська, кандидат педагогічних наук,
провідний науковий співробітник лабораторії естетичного виховання
Інституту проблем виховання НАПН України*

Масол Л. М.

М 31 Музичне мистецтво : підруч. для 5 кл. для загальноосвіт. навч. закл.
/ Л. М. Масол, Л. С. Аристова. — Харків : Сиція, 2013. — 160 с. : іл.

ISBN 978-966-2542-45-5.

**УДК 78(075/3)
ББК 85.31я721**

ISBN 978-966-2542-45-5

© Л. М. Масол, Л. С. Аристова, 2013
© «Сиція», 2013

ДЕРЖАВНИЙ ГІМН УКРАЇНИ

Музика Михайла Вербицького
Слова Павла Чубинського

Урочисто

Ще не вмер-ла Ук - ра - ї - ни і сла-ва, і во - ля,

Ще нам, брат - тя мо - ло - ді - ї, у - сміх-несть-ся до - ля.

Зги - нуть на - ші во - рі-жень-ки, як ро - са на сон - ці.

За - па - ну - ем і ми, брат-тя, у сво-їй сто - рон - ці.

Ду - шуй ті - ло ми по - ло - жим за на - шу сво - бо - ду,

І ло-ка - жем, що ми, брат - тя, ко-заць-ко - го ро - ду.

Дорогі учні!

У середній школі ви будете продовжувати знайомитися з чарівним світом музичного мистецтва, його інтонаційно-образною мовою, засобами виразності. Матеріали підручника для 5 класу — тексти та ілюстрації — сприятимуть глибшому розумінню особливостей вокальної та інструментальної, хорової та симфонічної музики.

Разом ми будемо вчитися сприймати, відчувати й розуміти музику, співати, досліджувати, щоб почувати себе вільно і затишно у царині музичного мистецтва, мова якого є зрозумілою для всього людства.

Ви також дізнаєтеся багато цікавого про взаємодію музики з іншими видами мистецтва — літературою, графікою, живописом, скульптурою, архітектурою, хореографією, театром і кіно, ще раз переконаєтесь у гармонії навколишнього світу, у тому, що музика є невід'ємною частиною життя кожної сучасної людини.

Додаткові рубрики «Портрет композитора», «Музичний калейдоскоп», «Музична скарбничка казок і легенд», а також численні завдання для узагальнення і самостійного пошуку наприкінці параграфів допоможуть вам не тільки розширити коло знань про музику, а й збагатити палітру інформації про художню культуру загалом.

Сподіваємося, що справжнє естетичне задоволення ви отримаєте під час співу вміщених у підручнику народних і сучасних пісень, а також у процесі слухання різноманітних музичних творів, запропонованих нами. Адже ми прагнули поділитися з вами радістю, яку дарує нам музика.

Головне, пам'ятайте: уроки музичного мистецтва — лише старт для самостійного художнього пізнання і творчої самореалізації.

Бажаємо, щоб музика стала вашим вірним супутником у житті, надавала сил і під час радості, й у хвилини смутку, щоб її мелодії та ритми торкалися струн вашої душі й, знаходячи в ній емоційний резонанс, допомогали зрозуміти себе і навколишній світ.

Тож хай звучить музика в кожному домі й у кожному серці!

З величезною повагою

Автори

Музика — це універсальна мова подстві.

Генрі Лонгфелло.

американський письменник

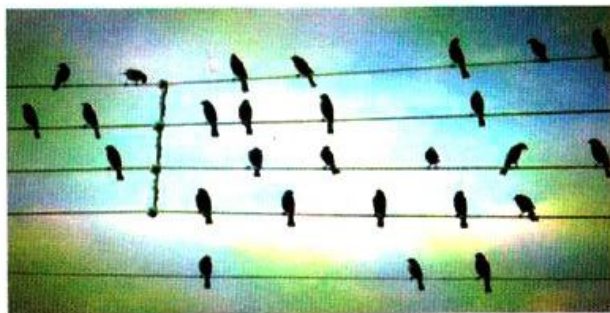

ЯК ВИНИКЛА МУЗИКА

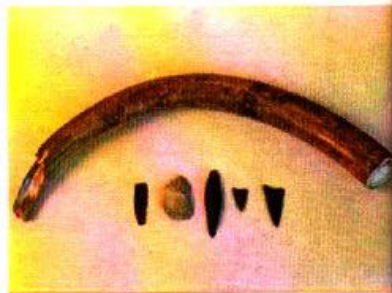
Що таке музика? Як вона виникла? Для чого вона існує? Над цими питаннями люди замислювалися з давніх-давен. А як ви вважаєте, навіщо людині **МУЗИКА**?

Заглибимося в далеке минуле і поміркуємо, як виник цей вид мистецтва. Можливо, музика народилася від співу пташок або дзюрчання струмка, а може, — від ритмічної праці людини, магічних обрядів, або від слова, мелодійної мови людини?

Погляньте на зразки печерного живопису. Що зображували на своїх малюнках давні люди?

Спробуйте уявити, яка музика могла б звучати в їхньому середовищі.

Оркестр первісної людини

Це було дуже давно, і ми можемо лише припустити, як жила тоді первісна людина. Цікаво, що наштотувало їй на винахід музичних інструментів?

Адже, коли ще не було справжніх музичних інструментів, вона вже вміло використовувала свій власний музичний інструмент, який є в кожного з нас.

Поміркуйте: що це був за інструмент?

Здогадалися? Першим у світі музичним інструментом була... сама людина. І в цьому немає нічого дивного. У людини є голос, який може видавати милозвучні звуки різної висоти. І першу в світі мелодію відтворив, звичайно ж, людський голос. А для того щоб мелодія звучала ритмічно, людина то плескала в долоні, то розмірено притупувала.

Пригадайте: що таке ритм у музиці? Поясніть на прикладах.

Ритм — упорядковане чергування музичних звуків.

Можливо, пізніше, замість того, щоб у такт пісні плескати в долоні або притупувати ногами, люди почали стукати палицями, камінцями. Звук був гучний і дзвінкий. Саме так, ймовірно, виникли перші ударні інструменти. Вони були дуже різні.

Роздивіться зображення сучасних ударних інструментів. Порівняйте їх із давніми. Чим вони схожі, а чим відрізняються?

Пофантазуйте: як можна грати на музичних інструментах, зображених на малюнках? Як вони звучать? Яку музику на них можна виконувати?

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Пер Нергард, «Образ шуму».

Розкажіть про свої враження від музики.
Які ударні інструменти звучать?

Маримба —
ударний інструмент

Я у світі музики: співаю, відчуваю

МУЗИКА

Вірші І. Ісакової
(переклад із російської О. Торгалова)

Музика Г. Струве

Хо - чу я по - ба - чить му - зи - ку, хо - чу я по - чу - ти му - зи - ку,
що та - ке о - та - я му - зи - ка, роз - ка - жість, бла - га - ю
я. Спів пта - ши - ний - це є му - зи - ка, і крап - лин - ки — це є
му - зи - ка. Є сво - я ве - се - ла му - зи - ка у зе - ле - но - го гіл -
ля Хо - чу я по - ба - чить му - зи - ку,
хо - чу я по - чу - ти му - зи - ку...

Хочу я побачить музику,
Хочу я почути музику,
Що таке отая музика,
Розкажіть, благаю я.

Спів пташиний — це є музика,
І краплинки — це є музика.
Є своя весела музика
У зеленого гілля.

Бачиш, лист в повітрі крутиться,
Тихо крутиться під музику.

Бачиш, хмарка в небі хмуриться —
Буде музика дощу.

Має вітер, має сонечко,
Мають хмарки, мають дощики,
Навіть зернятка малесенькі
Мають музику свою.
Хочу я побачить музику,
Хочу я почути музику...

Розкажіть, яку музику можна уявити, роздивляючись ілюстрації.

Володимир Драчинський.
Хор

Олександр Миронов.
Той, хто випромінює музику

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Як ви гадаєте, що виникло спочатку — мелодія чи ритм? Обґрунтуйте.
2. Запропонуйте, як можна використати цей природний матеріал для створення музичного інструмента.

3. Поміркуйте, як міг виникнути перший барабан, та вигадайте про це казкову історію.
4. Уявіть себе первісною людиною і створіть ударний музичний інструмент із підручних засобів.
5. **Музичний проект.** Разом із однокласниками створіть «первісний оркестр» із ударних інструментів.

Завдання за бажанням. На дозвіллі прислухайтеся до музики природи — шурхоту листя, шуму дощу, співу пташок. Уявіть, які музичні інструменти краще передадуть цю музику.

II

Які духові музичні інструменти ви знаєте? Як вони виникли? Поміркуйте: чому світ музичних інструментів такий різноманітний?

Зрозуміло, що за допомогою різних музичних звучань можна розповісти набагато більше і цікавіше, ніж звуками лише одного інструмента.

У своїх піснях і танцях первісна людина розповідала про небезпечне полювання, криваві сутички зі звірями. Вона описувала таємничий і страшний ліс, де співають небачені птахи, передавала у звуках і дзюрчання струмка, і гуркіт грози...

Наскельні зображення первісних танцюристів

Як же виникали духові музичні інструменти? Випадково зазвучало від подуву вітру порожнє стебло очерету. Людина помітила це і навчилася робити інструменти, звук яких утворюється від вдунання повітря в трубку.

До речі, про очерет, який заспівав, складено багато казок, легенд. Заірнемо до музичної скарбнички, щоб пригадати одну з них.

МУЗИЧНА СКАРБНИЧКА КАЗОК І ЛЕГЕНД

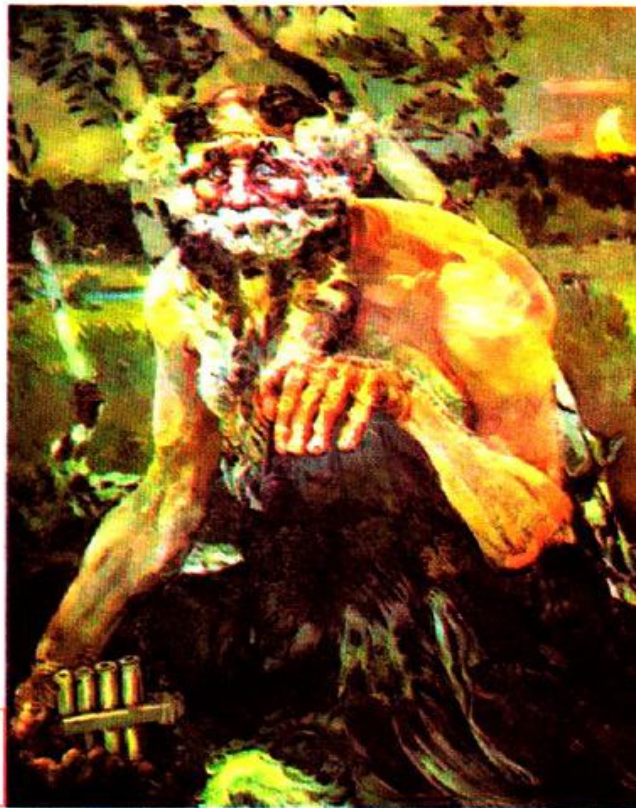

Одного разу, як розповідає давня легенда, бог лісів Пан зустрів прекрасну діву Сирингу і закохався в неї з першого погляду. Пан, голова якого була увінчана ріжками, а ноги були з копитцями, не сподобався Сиринзі. І вона кинулася від нього геть. Пан помчав за нею майже наздогнав на березі Річки. Але Сиринга звернулася до Ріки з благанням, щоб її вкрила її від козлоногого Пана. Почула Річка благання Сиринги і перетворила її на очерет. Сумний Пан вирізав з очерету співучу сопілку і з того часу не розлучався з нею...

Флейта Пана

Михайло Врубель.
Пан

Духові інструменти почали створювати із кісток тварин, у яких просвердлювалися отвори.

А як могли виникнути струнні інструменти? Випускаючи стрілу з мисливського лука, людина почула чарівний звук, і... зазвучала струна.

Так у різних куточках планети з'являлися різноманітні музичні інструменти, що наслідували природу: одні — спів пташок, інші — шум морської хвилі або завивання вітру.

Рабаб

МУЗИЧНИЙ КАЛЕЙДОСКОП

Найдавнішим музичним інструментом в історії людства виявилася флейта. У 2009 р. німецький археолог Ніколас Конрад продемонстрував флейту з кістки, вік якої приблизно 40 тисяч років.

■ Пригадайте, що таке інтонація в музиці.

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Запис співу пташок.

Луї Клод Дакен, «Зозуля».

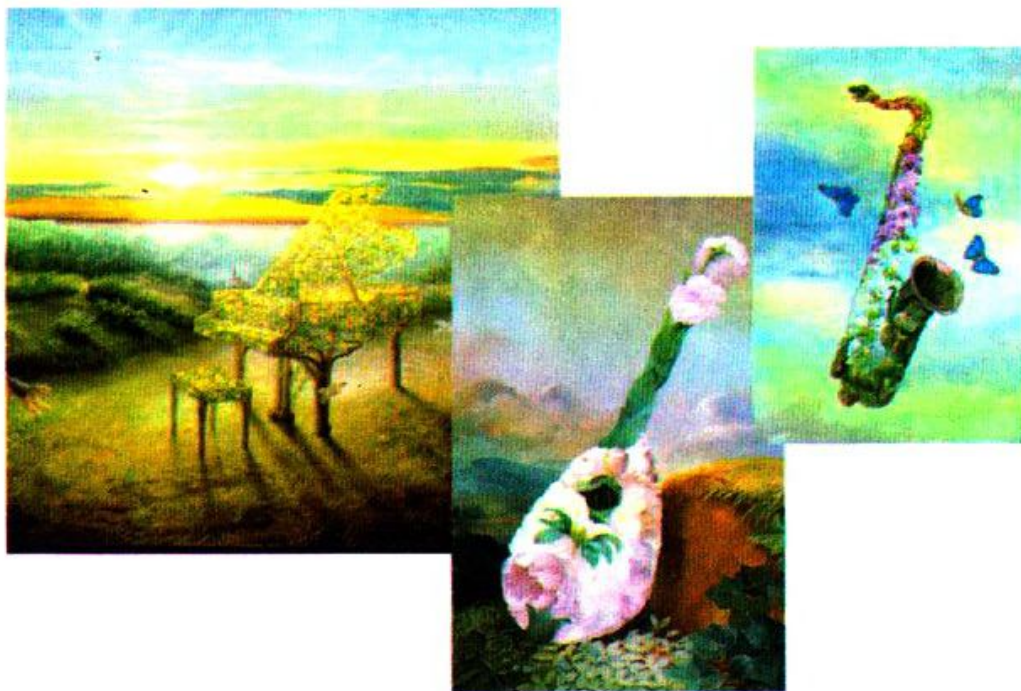
Порівняйте «музику» природи з музичним твором. Якими музичними засобами можна імітувати звуки доквілля?

Спробуйте передати за допомогою музичної інтонації спів пташки.

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Спробуйте утворити духовий музичний інструмент із звичайної ручки або інших предметів, що вас оточують. Подумайте, як це зробити.
2. Знайдіть цікаву легенду або казку про музичні інструменти, розкажіть її однокласникам.
3. Роздивіться музичні картини американського художника Тімоті Мартіна. Які музичні інструменти на них зображені? Придумайте назви для цих малюнків.

4. Уявіть, що за допомогою машини часу можна здійснити фантастичну подорож до первісних музикантів. Зробіть ескізи або опишіть музичні інструменти, які ви могли б побачити під час подорожі.

Завдання за бажанням. Pozнайомтеcя із версіями щодо походження музики та музичних інструментів (http://www.muzzal.ru/pervobitnaya_muz.htm).

Запропонуйте свою власну версію походження музики.

Тема 3–4

МОВА МУЗИКИ

Щоб навчитися розуміти мову музики, треба відрізнити основні елементи, з яких вона складається, відчувати своєрідні властивості кожного з них.

Пригадайте, що ви знаєте про мелодію.

Найважливішим елементом мови музичного мистецтва є **мелодія** — «душа музики». Коли ми наспівуємо без слів та без супроводу улюблений мотив, — звучить лише мелодія. Це — основна музична думка вокального чи інструментального твору.

Також дуже важливим елементом музичної мови є **гармонія**, яку ми чуємо, слухаючи супровід до мелодії.

Мелодія — музична думка, образний зміст якої виражений одним голосом.

Гармонія — співзвуччя, елемент музичної мови.

Пригадайте будь-яку мелодію: пісні, танцю, уривку з інструментального твору. Заспівайте її.

Зверніть увагу: музичні звуки, поєднуючись один із одним, сприймаються по-різному. Одні — як стійкі. На них композитор і закінчує пісню або інструментальну п'єсу. А інші звуки викликають відчуття незавершеності і вимагають руху до стійкого звуку.

Посміхніться!

Роздивіться репродукцію жартівливої картини і поясніть її назву.

Артур Ляховецький.
Вечірня мелодія

|| Пригадайте, що таке лад. Які бувають лади?

Лад — об'єднання звуків, різних за висотою, що тяжіють один до одного.

Тоніка — це найстійкіший, основний звук ладу.

|| Від чого залежить динаміка музичного твору?
Як музичні твори можуть розрізнятися за темпом?

Звичайно, композитор не зможе передати всю красу музики, не використовуючи **динаміку**. Завдяки динамічним відтінкам музика стає виразнішою й емоційнішою. В перекладі з грецької мови слово «динаміка» означає «сила». Отже, цей елемент музичної мови пов'язаний із гучністю звучання.

Виразність музики, її характер і настрої залежать і від швидкості виконання твору — **темпу**. Основний темп виконання музичного твору позначається італійським терміном на його початку.

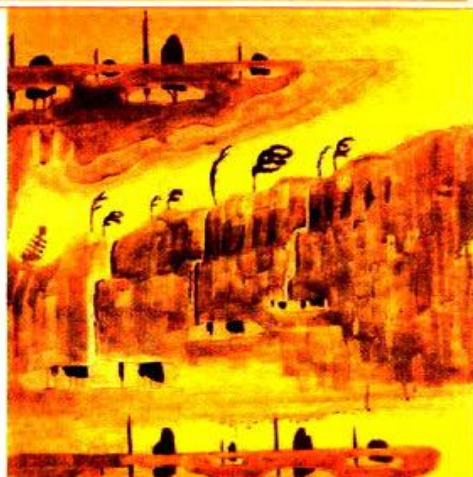
ALLEGRO	алéгро	швидко
VIVACE	віва́че	жваво
ANDANTE	андáнте	спокійно
MODERATO	модерáто	помірно, стримано
ADAGIO	адáжіо	повільно

|| **Працюємо разом.** Роздивіться репродукції картин із циклу «Соната весни» видатного литовського художника та композитора Мікалоюса Чюрльоніса. Поясніть, чому одна з них називається «Анданте», а інша — «Алегро». Аргументуйте та обговоріть різні версії.

Мікалоюс Чюрльоніс. Соната весни

Анданте

Алегро

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Петро Чайковський,
«Італійська пісенька», «Старовинна французька пісенька»
з «Дитячого альбому».

Слухаючи твори П. Чайковського, простежте за елементами музичної мови. Як засоби виразності допомагають створити музичні образи, передати настрої творів?

Перегляньте фрагменти мультфільму «Дитячий альбом», порівняйте свої фантазії з образами, що виникли в уяві художників-аніматорів.

1

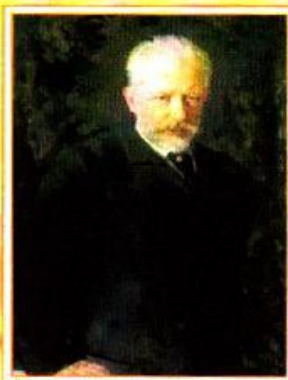

2

Кадри з мультфільму «Дитячий альбом»:

1 — «Італійська пісенька»; 2 — «Старовинна французька пісенька»

ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА

Петро Ілліч
ЧАЙКОВСЬКИЙ:

*«Великий талант вимагає
великого працелюбства».*

Видатний російський композитор **Петро Ілліч Чайковський** (1840—1893) походив із українського роду Чайок. Прадід композитора, Федір Опанасович Чайка, народився під Кременчуком. У ранзі козацького сотника брав участь у битві під Полтавою й помер від ран. Його син, Петро (дід композитора), народжений на Полтавщині, навчаючись у Києво-Могилянській академії, змінив прізвище на Чайковський.

Свої перші музичні враження Чайковський отримав від народних пісень, які полонили його своєю красою. Музикою майбутній композитор почав займатися ще в дитинстві. З відкриттям Петербурзької консерваторії Чайковський стає її учнем і закінчує цей заклад із срібною медаллю.

Петро Ілліч Чайковський створив велику кількість прекрасних музичних творів найрізноманітніших жанрів. Усю свою творчість він присвячував красі природи, боротьбі людини за щастя.

Творчість Чайковського охоплює опери, всесвітньо відомі казкові балети («Лебедине озеро», «Лускунчик», «Спляча красуня»), симфонії, концерти тощо.

За своє життя Петро Ілліч Чайковський дуже багато подорожував. Він відвідував Італію, Німеччину, Францію, Чехію, і навіть — Америку. І скрізь, де він був, композитор слухав і записував народні пісні. Так у «Дитячому альбомі» з'явилися: «Італійська пісенька», «Неаполітанська пісенька», «Старовинна французька пісенька», «Німецька пісенька».

Кадр із мультфільму
«Дитячий альбом»

Я у світі музики: співаю, відчуваю

ВЕСЕЛКОВА

Вірші М. Ясакової

Музика О. Янушкевич

За ве - сел - ко - вим, за не - бо - кра - ем хтось на со -
піл - ці ча - рів - но гра - є. А чи то гра - є, чи то зда -
єть - ся, чи піс - ня ли - не із мо - го сер - ця?
Над мо - їм кра - ем, над мо - їм міс - том піс - ня лу - на - є
го - ло - сом чис - тим. Піс - ня злі - та - є
у світ ши - ро - кий. Ве - сел - ка гра - є
на се - ми но - тах. В ча - рів - ний
//на се - ми но - тах, се - ми но - тах.

1. За веселковим, за небокраєм
Хтось на сопілці чарівно грає.
А чи то грає, чи то здається,
Чи пісня лине із мого серця?

Приспів:

Над моїм краєм,
Над моїм містом
Пісня лунає
Голосом чистим.

Пісня злітає
У світ широкий.
Веселка грає
На семи нотах.

2. В чарівній пісні слова чудові
Всі кольорові, всі веселкові.
Краплинки сонця у кожному слові.
Краплинки щастя теж кольорові.

Приспів.

3. За веселковим, за небокраєм
Срібні дзвіночки хтось розсипає.
На тих дзвіночках веселка грає,
Пісня лунає над рідним краєм.

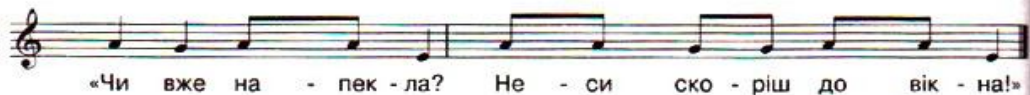
Приспів.

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Проспівайте мелодії відомих пісень. У яких ладах вони написані?

• «Щедрівочка щедрувала»:

• «Шпачок прощається»:

- Пригадайте, як позначається динаміка музичного твору. Проспівайте улюблену пісню, використовуючи різні динамічні відтінки.
- Спробуйте уявити музику, яку хотів би передати художник. Визначте її темп, динаміку, характер. На яких інструментах грають зображені персонажі?

Поль Жан Жерве. Свято

- Працюємо разом.** Пригадайте музичні твори, які звучали на уроці. Обговоріть, за допомогою яких елементів музичної мови П. Чайковський створює виразні образи в п'єсах з «Дитячого альбому». Результати обговорення узагальніть у зошиті у вигляді таблиці.

мелодія	?
ритм	?
лад	?
динаміка	?
темп	?

Завдання за бажанням. Перегляньте мультфільм «Дитячий альбом» за музикою Чайковського (<http://www.youtube.com/watch?v=tsvJdWc1Sus>). Які музичні п'єси вам сподобались? Якщо б ви були художником-аніматором, яку музичну п'єсу цього композитора ви б обрали для екранізації?

II

II Пригадайте: що таке тембр у музиці?

У музичній мові дуже важливий ще один елемент — *тембр*. Його також називають «звуковою фарбою». За допомогою тембрів ми розрізняємо голоси співаків і характер звучання музичних інструментів.

Тембр — це забарвлення звуку, яке властиве певному голосу або інструментові.

Наприклад, зіграна на різних музичних інструментах одна і та сама мелодія буде звучати по-різному: дзвінко або м'яко, гучно або ніжно.

Людський голос теж має тембр. Ви, звичайно ж, чули вислови: «знайомий голос», «незнайомий голос». Це тому, що кожен голос має своє неповторне забарвлення. За тембрами людські голоси розрізняються таким чином:

СОПРАНО	Найвищий жіночий або дитячий голос
АЛЬТ	Низький жіночий або хлоп'ячий голос
ТЕНОР	Високий чоловічий голос
БАС	Найнижчий чоловічий голос

Різні тембри притаманні й інструментам. Вони залежать від матеріалу, з якого створений музичний інструмент, від майстерності музиканта-виконавця тощо. Ми легко відрізняємо «металеве» звучання від «дерев'яного» або «скляного». Коли звучить симфонічний оркестр, ми можемо чітко розрізнити тембр струнних інструментів від духових.

Самостійно дізнайтеся про тембри голосів усесвітньо відомих співаків, зображених на фотографіях.

1 — Монсеррат Кабальє

2 — Соломія Крушельницька

3 — Федір Шаляпін

4 — Пласідо Домінго

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Сергій Рахманінов, «Вокаліз».

Вокаліз — це музичний твір без слів для виконання голосом у супроводі музичного інструмента або оркестру.

Прослухайте твір Сергія Рахманінова «Вокаліз» у різному виконанні:

- віолончелі та фортепіано;
- фортепіано;
- голосу з оркестром.

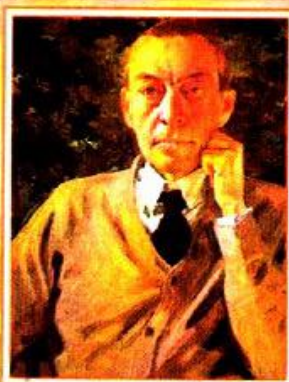
Як змінилося забарвлення музики?

Який варіант виконання вам сподобався найбільше? Чому?

Охарактеризуйте тембри інструментів та голосу, які ви почули.

Поміркуйте, чи став би цей твір зрозумілішим для слухачів, якщо б він був написаний на поетичний текст.

ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА

*Сергій Васильович
РАХМАНІНОВ:*

*«Музику насамперед
потрібно любити,
вона має йти від серця
і бути зверненою до серця»*

Сергій Васильович Рахманінов (1873–1943) — видатний російський композитор, піаніст і диригент. Він почав займатися музикою в 4 роки, під керівництвом матері, а в 9 років був прийнятий до консерваторії. Найближчою людиною він уважав свою бабусю, яка влітку забирала його до свого маєтку. Там він навчився слухати і розуміти духовну музику.

У роки навчання в консерваторії Рахманінов із великим успіхом виступав перед слухачами не лише як піаніст, а й як автор своїх творів.

Музика Сергія Рахманінова відрізняється надзвичайною мелодійністю і співучістю, передає найрізноманітніші почуття людини.

Творчий шлях Сергія Рахманінова неодноразово перетинався з культурно-мистецьким життям Києва та інших міст України. 18 жовтня 1893 року в Київському оперному театрі Сергій Рахманінов диригував своєю першою оперою — «Алеко». У рік київської прем'єри «Алеко» були видані романси Рахманінова за творами Тараса Шевченка — «Дума» й «Полюбила я на печаль свою» — у вільному перекладі російського поета Олексія Плещеева.

Свій «Вокаліз» Сергій Рахманінов присвятив видатній оперній співачці Антоніні Неждановій.

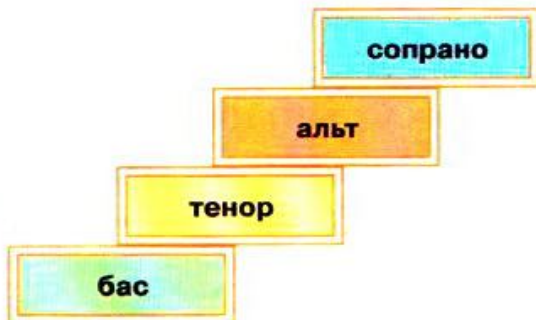
Музику Сергія Рахманінова
слухають в усьому світі

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Спробуйте перетворити пісню, яка вам подобається, на вокаліз. Проспівайте.
2. Подивіться на сходинок, де написані назви тембрів людського голосу.

У якому тембрі краще буде звучати ваша улюблена пісня?

3. Пригадайте основні елементи музичної мови. Як ви розумієте вислів: «Музична мова не потребує перекладу, вона зрозуміла всім»?
4. Доберіть тембри голосів для створення вокальних образів героїв улюбленої казки.
5. **Посміхніться!** Прослухайте незвичний твір Дж. Россіні «Дует котів» у виконанні хору хлопчиків (<http://www.youtube.com/watch?v=q0N1pngqm0Y>). Які особливості його виконання? Цей твір вважають жартом. Поясніть, чому.
6. **Працюємо разом.** Роздивіться афішу фестивалю давньої музики, що проводиться у Львові. Який музичний фестиваль можна започаткувати у вашій школі? Придумайте його назву. За бажанням створіть ескіз афіши.

МУЗИКА СТАРОДАВНІХ ЕПОХ

Міфи і легенди всіх народів фіксують уявлення людей про музику як могутню силу, що здатна впливати на природу, приборкувати тварин та зцілювати людей.

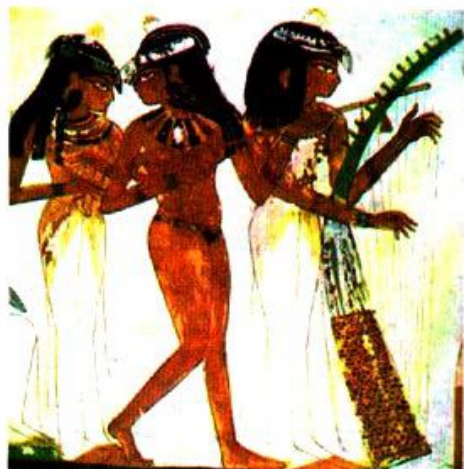
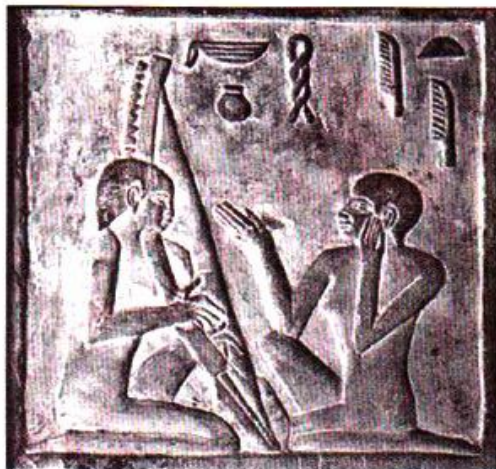

МУЗИКА ДАВНЬОГО ЄГИПТУ

Чи пам'ятаєте ви пригоди героїв мультфільму «Скубі-Ду» в Єгипті? Чим вас вражає ця країна? Розкажіть.

Роздивіться зображення давньоєгипетських музикантів. Поміркуйте, якою могла бути інструментальна музика в Єгипті.

Як можна помітити, зображення музикантів у творах скульптури і живопису свідчать про те, що важлива роль у музиці Давнього Єгипту належала струнним інструментам.

Вважається, що давні єгиптяни одними з перших народів світу знайшли арфу. Збереглися розповіді про давньоєгипетських музикантів, що вміли грати на арфі так чарівно, що ці звуки навіть зцілювали різні хвороби. Велика єгипетська арфа, що була більшою за зріст людини, пізніше набула різних форм та розмірів, поширюючися світом.

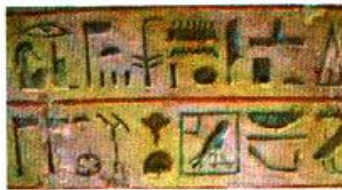
МУЗИЧНИЙ КАЛЕЙДОСКОП

У Давньому Єгипті на арфі грали і в убогій хатині, і в палаці фараона, і в розкішних храмах. На великих арфах грали стоячи. Їх струни робилися з жилок або волокон пальмового листа.

Грали на арфі по-різному: і кінчиками пальців, як сьогодні, і довгими нігтями, і спеціальними пластинками.

Особливими законами встановлювалося, скільки струн має бути в арфі бідняка, а скільки в пана. Арфа простолюдина розмірами не мала перевищувати арфу вельможі.

А чи знаєте ви, що стародавні єгиптяни писали ієрогліфами? Кожний ієрогліф зображав ціле слово. Коли вони хотіли написати слово «прекрасне», то малювали саме зображення арфи.

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Музика — це мистецтво, яке існує тільки під час виконання. Якщо її не записати, вона може зникнути.

Через те, що до нас не дійшли нотні записи єгипетської музики, ми дуже орієнтовно уявляємо, як могла звучати їхня музика. Однак збереглися музичні інструменти та їхні зображення, що «розповідають» нам про стародавню музику. Сучасні фахівці, зокрема іспанський музикант **Рафаель Перес Арройо** спробували відтворити для нас давньоєгипетську музику.

Єгипетська музика (музична реставрація).

Фаюмські портрети
(Єгипет, I–III ст. н. е.)

Порівняйте прослухану музику із знаменитими фаюмськими портретами, які збереглися з давніх часів.

Хто її виконує? Можливо, ви спробуєте відкрити таємницю давньоєгипетської музики? Запропонуйте свою версію: якою вона могла бути?

Клод Дебюссі, «Місячне сяйво».

На якому інструменті виконується соло в музичному творі К. Дебюссі? З поданих слів оберіть ті, які характеризують звучання цього інструмента.

ПРОЗОРЕ

СВІТЛЕ

БУРХЛИВЕ

НІЖНЕ

ПЛАВНЕ

РІШУЧЕ

УРОЧИСТЕ

ЯСКРАВЕ

Я у світі музики: досліджую, дію

За ілюстраціями поясніть, інструментам якої групи належала важлива роль у Давньому Єгипті.

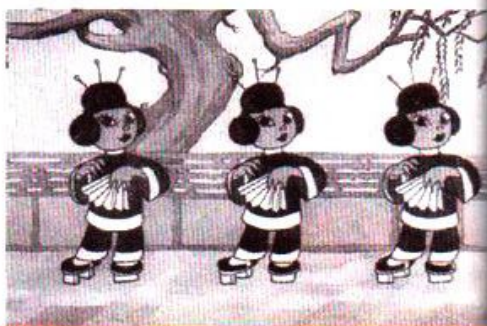
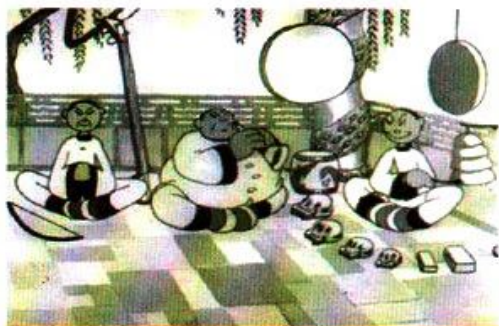

МУЗИКА ДАВНЬОГО КИТАЮ

Перші згадки про китайську музику трапляються в легендах пізніше — у документальних свідченнях. Музика була обов'язковою під час придворних ритуалів. Щоб повідомляти імператору про настрої народу, спеціально обрані люди постійно подорожували країною та записували почуті пісні. Потім ці записи увійшли до відомої «Книги пісень» — однієї з найстародавніх збірок пісень та гімнів.

Роздивіться кадри з мультфільму та пофантазуйте. Яку музику грають музиканти? Який її характер?

Перегляньте фрагмент мультфільму (<http://fairtv.ru/china-plate.html>) і розкажіть, яке значення мала музика в житті китайських правителів.

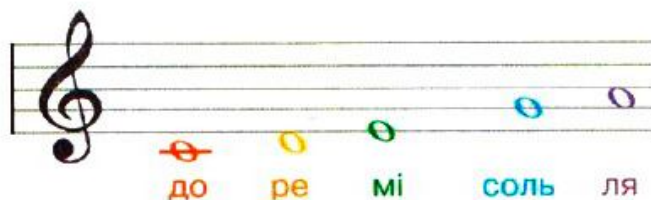
Кадри з мультфільму Волта Діснея «Китайська тарілка»

Вважалося, що за допомогою музики можна викликати дощ, вплинути на зростання рослин.

Сучасні музиканти грають на давніх інструментах

Споглядаючи плинність природних стихій, китайські музиканти створили свій особливий лад, який називається *пента́тона́ка*.

МУЗИЧНИЙ КАЛЕЙДОСКОП

У китайській музиці була заведена система люй-люй — у перекладі «лад», основу якої становили дванадцять звуків. Кожний мав магічне значення: непарні звуки втілювали світлі, активні сили Неба, парні — темні, пасивні сили Землі. Усі разом вони виражали зміну місяців року і годин доби. З цього звукоряду було виокремлено п'ять найважливіших звуків, що дістали назви: перший — «палац», другий — «бесіда», «порада», третій — «ріг», четвертий — «збори», п'ятий — «крила». Ці п'ять звуків ототожнювалися з п'ятьма основними елементами (вогонь, вода, земля, повітря, дерево) і п'ятьма основними кольорами (білий, чорний, червоний, синій, жовтий).

Цікаво, що китайський ієрогліф «музика» водночас позначає кілька понять: щастя, радість і ... ліки.

Китайський ієрогліф
«музика»

Китайська музика в основному була одноголосна, іноді застосовувалися другі і треті голоси, які лише допомагали звучати першому голосу.

Китайські музичні інструменти — різноманітні. Найпоширенішими з них вважалися флейти з очерету (*сяо*), серед струнних — *цитра* (*цин*) і *скрипка* (*ерху*). Багата група ударних інструментів — *барабани*, *гонги*, *дзвіночки* тощо.

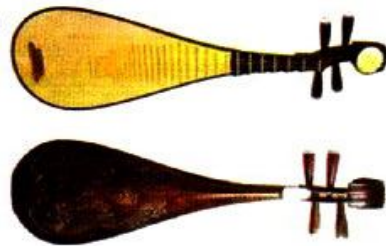
Будда грає на цині

Китайська скрипка

Китайський барабан

Китайські музичні інструменти

Поміркуйте, про що свідчать сцени повсякденного життя, зображені давніми та сучасними китайськими художниками.

Я у світі музики: співаю, відчуваю

ЗОЛОТА ЗІРОНЬКА

Вірші та музика Н. Май

Зо - ло - та, зо - ло - та зі - ронь - ка у не - бі,
із не - бес спо - гля - да, ди - вить - ся на те - бе.
Зо - ло - ті про - мін - ці па - да - ють до - до - лу,
щас - тя зи - чать у - сім, а бі - ди — ні - ко - му.

1. Золота, золота зіронька у небі,
Із небес спогляда, дивиться на тебе.

Приспів:

Золоті промінці падають додолу,
Щастя зичать усім. А біди — нікому.

2. Золота, золота зіронька ранкова.
Розцвіта, розцвіта в небі волошковім.

Приспів.

Я у світі музики: досліджую, дію

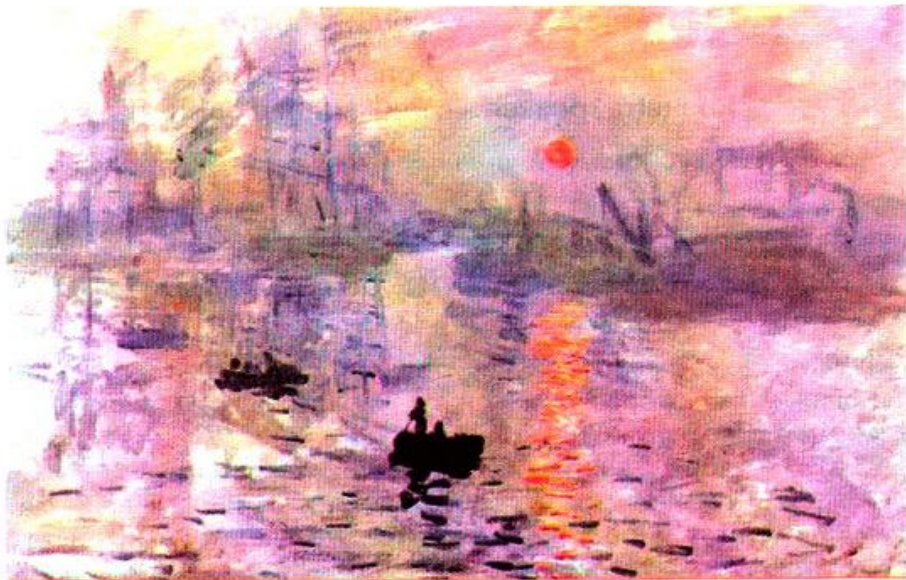
1. Уявіть, що вам запропонували написати сценарій пригодницького фільму про історію Давнього Єгипту. Розкажіть, якою музикою можна його озвучити.
2. Давні китайці наділили всі інструменти символічним значенням. Барабан означав зимове сонцестояння, символізував небо, а на війні сповіщав про атаку. Інструменти з очерету означали весну, час цвітіння. Інструменти з шовковими струнами асоціювалися з літом — часом появи шовкових коконів. Дізнайтеся, які інструменти символізували осінь та сповіщали про відступ у бою.

Завдання за бажанням.

Порівняйте картини Уїльяма Тернера та Клода Моне. Яка з них, на вашу думку, може бути ілюстрацією до музики Клода Дебюссі? Створіть власну ілюстрацію до прослуханого твору.

Уїльям Тернер. Місячне світло

Клод Моне. Враження

II

МУЗИКА СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ

Свідчення про музику Стародавньої Греції збереглися в літературі, написах на колонах, розписаних керамічних вазах.

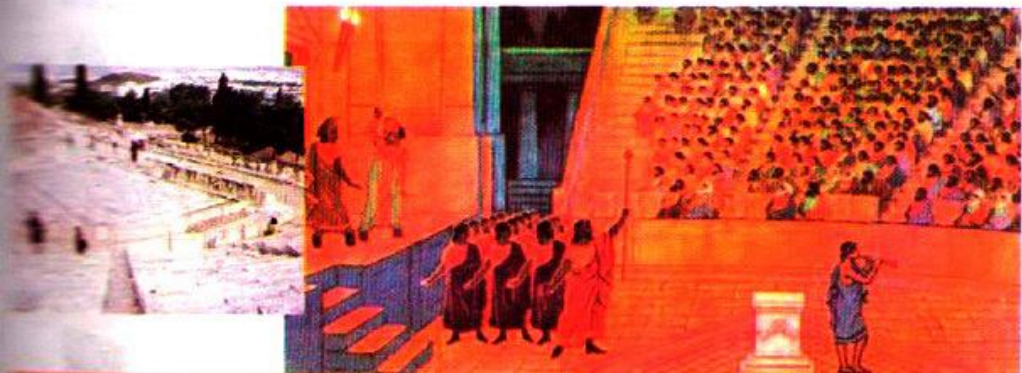

Гра на авлосі.
Зображення на
давньогрецькій вазі

Аполлон і Марсій.
Давньогрецька мозаїка

Музика відігравала важливу роль у житті давніх греків. Вона звучала під час різних свят, театральних вистав. Головним учасником їх був хор, спів якого пояснював події, що відбувалися на сцені.

Давньогрецький театр
(руїни, що збереглися в Афінах, та сучасна реконструкція)

Мудрець Сократ, до речі, стверджував: «Кращий танцюрист – кращий воїн». Під час танців стародавні греки, подібно первісним мисливцям, дуже правдоподібно інсценували битву з ворогом.

Виконуючи войовничі танці, їхні учасники надягали пурпурні плащі, брали в руки зброю, запалені смолоскипи, розпочиналися ... сценічні «військові навчання».

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Кристоф Вільгельм Глюк, опера «Орфей та Евридика» (фрагмент мелодія Орфея).

- II Як композитор втілює ідею життєстверджуючої сили музики Орфея?

МУЗИЧНА СКАРБНИЧКА КАЗОК І ЛЕГЕНД

Греки вірили в чарівну силу музики. Про це свідчать різні стародавні міфи.

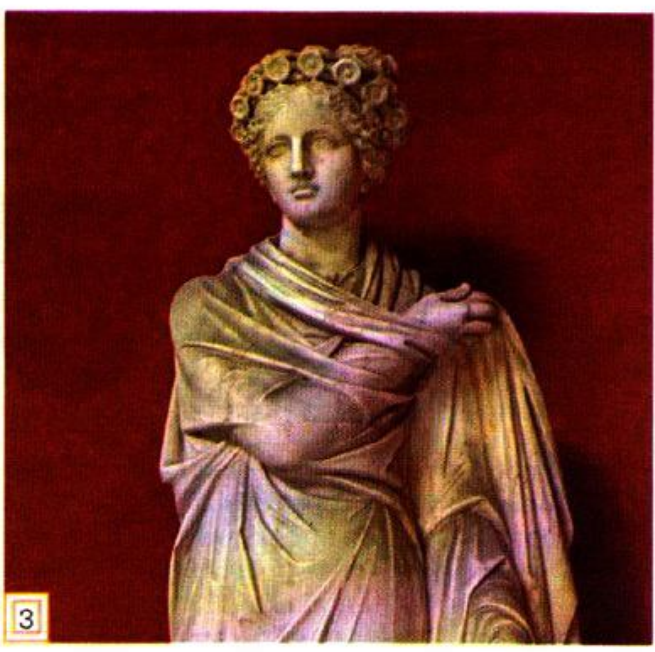
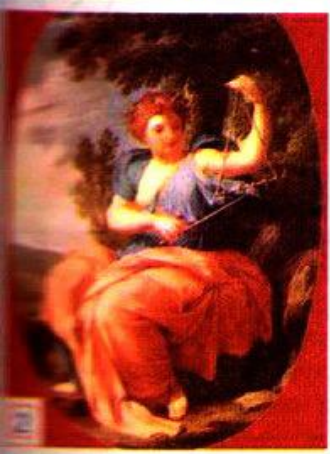
Так, солодкоголосий Орфей, коли вдаряв по струнах своєї золотої кіфари, ставав могутнішим за богів. Тому що в ці чарівні миті не боги, а піснеспів Орфея володарювала над світом. Вся природа підкорювалася чудовій музиці. Зачувши звуки прекрасної мелодії, навіть дерева і скелі зсувалися з місць. Слухаючи його спів, утихомовлювалися неприборкані потоки водоспадів, а люті звірі плакали, як діти...

Зображення Орфея в різних видах мистецтва

Працюємо разом (гра-дослідження). Розділіться на групи та оберіть одну з грецьких муз — покровительку мистецтв. Розкажіть про неї. На яких інструментах можуть грати музи?

3

- 1 — Мельпомена, муза театру
- 2 — Терпсіхора, муза танцю
- 3 — Полігімнія, муза урочистих гімнів

МУЗИЧНИЙ КАЛЕЙДОСКОП

Розповідають, що одного разу філософ, математик і музикант Піфагор пісню заспокоїв хлопця, який хотів підпалити будинок. Піфагор та його послідовники створили навіть особливе вчення, згідно з яким музика може керувати душею людини, пробуджувати в ній добро або зло.

Середньовічна гравюра, що зображає музичні експерименти Піфагора

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Поміркуйте, чому зображення музичних інструментів з'являються на гербах країн світу.

Проведіть дослідження: з'ясуйте, які країни світу мають «музичні» герби.

2. Спробуйте створити музичний герб своєї родини.
3. Пригадайте літературні твори — вірші, казки, легенди, у яких розповідається про музичні інструменти.
4. Чи знаєте ви героїв міфів Давньої Греції? Які з них найбільше подобаються? Уявіть, що вам потрібно написати сценарій музичного мультфільму про життя олімпійських богів: Аполлона, Посейдона, Зевса, Афіні. Яку музику характеризують його герої варту застосовувати?

Завдання за бажанням. Знайдіть і послухайте музичні твори теми, тематика яких пов'язана з музикою давніх часів. Чи подобається вам ця музика? Чи хотіли б ви, щоб вона постійно звучала поруч з вами під час відпочинку? Яку музику вам хотілося б поставити на свій мобільний телефон?

Олімпійські боги: Аполлон, Посейдон, Зевс, Афіна (сучасна реконструкція)

РОЗДІЛ

2

НАРОДНА МУЗИКА

*Оселяйся там, де співають.
Ті, хто співають, погано не думають.
Народна мудрість*

ПІСНЯ — ДУША НАРОДУ

Пісню називають душею народу. Вона — унікальний феномен, який супроводжує людину від її народження протягом усього життя. З давніх-давен людина розповідала в піснях про все те, що її оточувало, хвилювало.

З народної пісні ми дізнаємося про побут, родинне життя, традиції та обряди народу. Величезна кількість пісень, різних за жанрами й нині зберігається в пам'яті людей і передається від покоління до покоління.

Пригадайте: які основні пісенні жанри ви знаєте?
Якою буває пісня? Розкажіть про свої улюблені пісні.

У ВІНОЧКУ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ

Кожен народ у світі має свою особливу — *народну* — музику, у якій відображається його історія, природа і доля. Мабуть, неможливо зрозуміти той чи інший народ, якщо не почує народних пісень. Про Європу, Америку, Азію, Африку, Австралію по-різному, але яскраво та різноманітно розповідають народні мелодії їхніх корінних мешканців.

Європейський чемпіонат з фольклору щорічно відбувається у Болгарії

МУЗИЧНИЙ КАЛЕЙДОСКОП

На островах Тихого океану збереглися своєрідні музичні традиції.

Аборигени Австралії співають, зберігаючи та розвиваючи свою культуру. Для них співак — важлива фігура, він передає людям звістки від духів природи.

А своєрідність африканської народної пісні відображено у музичному діалозі: один виконавець співає або грає фразу, а інші — імпровізують музичну відповідь на неї.

Народна музика у виконанні аборигенів Австралії

Україна здавна славилася своїми піснями. Талановитий народ створив унікальне розмаїття історичних і побутових, ліричних і жартівливих, танцювальних і дитячих пісень. Музика і спів супроводжували роботу і відпочинок, свято і церковну службу.

Беликий письменник і палкий шанувальник української пісні Микола Васильович Гоголь так висловився про неї: «*Пісня в Україні — це все...*».

Які різновиди народних пісень вам відомі? Як ви вважаєте, які пісні виконуються на світлинах?

Родинні пісні відтворюють все розмаїття людського життя. Ніжні мелодії **колицкових** дитина вперше чує від матері. На весіллі співають **весільні** пісні. У **ліричних** піснях оспівується кохання, а негативні риси — лінь, байдужість, недбалість — висміюються у **жартівливих** або **сатиричних** піснях.

Роздивіться ілюстрації. Яка з них краще підходить до оформлення диску з українськими народними піснями? Поясніть свою думку.

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Французька народна пісня «**Братик Яків**».

Українська народна пісня «**Дівка Явдошка**».

Порівняйте пісні. Які їх особливості? Про що вони розповідають? Чим висміюється в цих піснях? Який характер пісень? До якого жанру можна віднести? Які риси характерні для народної пісні?

Пригадайте інші жартівливі народні пісні, які ви знаєте. Про що в них співається?

Народна пісня будується, як і композиторська, у куплетній формі:

Я у світі музики: співаю, відчуваю

ЧИ НЕ ТОЙ ТО ОМЕЛЬКО

Українська народна пісня

Чи не той то О - мель-ко, чи не той то О - мель-ко,
чи не той то О-мель-ко, що жне жи-то по-ма-лень-ку? по-ма-лень-ку.

Чи не той то Омелько, (тричі)
Що жне жито помаленьку.

Цілу жменю до смерку (тричі)
Жне Омелько в холодку.

Він нажав півснопа, (тричі)
Та й хвалиться, що копа.

Він нажав цілий сніп, (тричі)
Та й говорить — десять кіп.

А він жита не жав, (тричі)
В борозеньці лежав.

А як сяде за обід — (тричі)
Із Омелька ллється піт.

Пообідавши, Омеля (тричі)
Завалився спать в постелю...

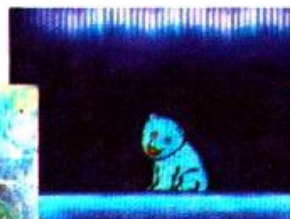
Ти ледачий, наче пень, (тричі)
Жменю жнеш за цілий день.

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Поміркуйте, чому пісню називають душею народу. Які думки і почуття передані в народних піснях?
2. Яку з українських народних пісень, що співалися в родині або в школі, можна інсценувати? Виконайте її з однокласниками («ролях»).
3. Пісні яких народів вам подобається слухати? Поясніть.
4. Перед вами — кадри мультиплікаційного проекту «Колиски світу». Роздивіться ілюстрації і визначте, колискові яких народів зображені. «Упізнайте» українську колискову. До речі, сьогодні в цьому проекті можна послухати та подивитися колискові 60 мовами світу.

5. **Працюємо разом.** Розподіться на групи за інтересами пошукової діяльності.
Завдання: дібрати і розповісти у класі:
 - вірші про народну пісню (1 група);
 - казки про народну пісню (2 група);
 - легенди про народження пісні (3 група).
 Проілюструйте всі свої дослідження власними малюнками та фотографіями.

Завдання за бажанням. Послухайте колискові різних народів:
<http://www.youtube.com/watch?v=Nk3mxDDcFo8> (українська)
<http://www.youtube.com/watch?v=t84RMnY-hds> (французька)
<http://www.youtube.com/watch?v=h3a97LwAreA> (білоруська).
 Вони схожі? Чим різняться? Яка з них вам найбільше сподобалася?

II

КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВІ ПІСНІ

У прадавні часи люди обожнювали сили природи, вірили в те, що магічними діями можна домогтися кращого врожаю.

Пригадайте українську народну пісню «Іди, іди, дощику». Проспівайте її, виконуючи «магічні» дії. Поміркуйте, для чого співалася ця пісня.

І - ди, і - ди, до - щи - ку,
зва - рю то - бі бор - щи - ку
в по - ли - в'я - нім гор - щи - ку!

Існували пісні, які співалися під час різних народних свят та обрядів. Ці пісні тісно пов'язані зі стародавніми язичницькими віруваннями. Наші пращури-слов'яни вірили в сили природи, в духів. Вони вважали, що обрядовими піснями можуть вплинути на природні стихії: викликати дощ чи вимолити в сонечка тепла.

У кожен пору року виконувалися особливі **календарно-обрядові** пісні. Вони повинні були забезпечити успіхи людини в господарюванні, добрий урожай, щастя в родинному житті. Наприклад: на сільських майданах і галявинах співали **веснянки** і **гаївки**, під час Зелених свят — **русальні** пісні, на Івана Купала — **купальські**. Після жнив люди співали **жниварські** пісні, славлячи землю за те, що дала їм гарний урожай.

Роздивіться ілюстрації. Пригадайте, які пісні з календарно-обрядового циклу вам відомі. Проспівайте їх.

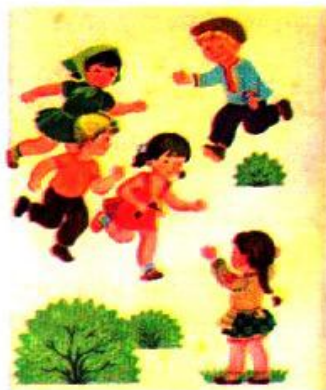
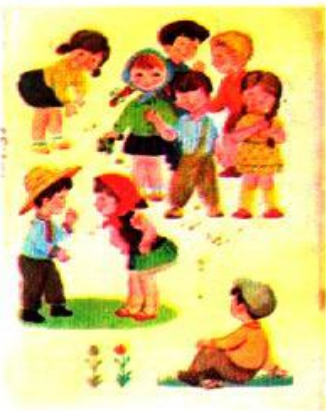
Я у світі музики: сприймаю, розумію

Послухайте будь-яку пісню з календарно-обрядового циклу. До якої пори року вона належить? Що вас вражає в цій музиці? Що ви уявляєте, слухаючи її?

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Пригадайте пісню-гру «Подоляночка». Як її треба виконувати? Які рухи потрібно використовувати? Поясніть.
2. Роздивіться малюнки з книжки «Гуси, гуси, додому! Українські народні ігри» (художник Альфред Львов). Спробуйте визначити, на якому з них зображено «Подоляночку». Чи знаєте, як потрібно виконувати інші пісні-ігри? Яка з народних ігор-пісень вам подобається найбільше?

3. **Музичний проект.** Підготуйте і розіграйте фрагмент одного з обрядів (зимового, весняного, літнього або осіннього циклу), використайте відповідні календарно-обрядові пісні.

Завдання за бажанням. Дізнайтеся у дорослих, які календарно-обрядові пісні або пісні-ігри вони знають. Чи співали вони їх, коли були маленькими? Які правила виконання цих пісень запам'ятали? Разом підготуйте розповідь «Улюблена українська народна пісня моєї родини».

ІСТОРИЧНІ ПІСНІ

Поміркуйте, які народні пісні можуть називатися історичними. Які події в них згадуються?

В *історичних* піснях розповідається про важливі події або відомих народних героїв. Найдавніші історичні пісні пов'язані з добою козаччини, оспівують українських козаків-патріотів, вони називаються *козацькі*.

Козаки не могли жити без доброї пісні, без музики. Вони грали на бубнах і трубах, але найчастіше — на бандурах і кобзах. За часів козаччини на Україні було багато *кобзарів* — співців-мандрівників, яких осліпили вороги в неволі. Та навіть незрячими вони зберігали свій бойовий дух. Мандруючи Україною, кобзарі в думах і піснях оспівували доблесть і славу героїв, красу рідного краю. Нерідко поводириями в них були діти, підлітки.

Українські кобзарі на малюнках Опанаса Сластіона

МУЗИЧНИЙ КАЛЕЙДОСКОП

Пам'ятник кобзарю
Остапу Вересаю
у с. Сокиринці на Чернігівщині

Кобзарі брали активну участь у національно-визвольних рухах. На Запорозькій Січі кобзарі супроводжували козаків у походах, складаючи думи і пісні про події, свідками або учасниками яких вони були. У своїх піснях вони підносили бойовий дух запорозького війська. У більшості своїй бідні й сліпі, вони кочували з бандурою по всій Україні, співали про подвиги героїв і людське горе. Їх переслідували, забороняли з'являтися у містах, а їхні інструменти нерідко знищували. Кобзарі в усній формі донесли до наших часів зразки самобутньої української народної творчості — думи та історичні пісні.

Пригадайте, які історичні пісні вам відомі. Про які події в них розповідається?

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Українська народна пісня «**За світ встали козаченьки**».

За світ вста - ли ко - за - чень - ки в по - хід з по - лу -
но - ці. Ви - пла - ка - ла Ма - ру - сень - ка
сво - ї яс - ні о - ці. о - ці.

Про що розповідається в пісні? Охарактеризуйте засоби музичної виразності. Який характер пісні? Яких козаків можна уявити?

За переказами, автором пісні «За світ встали козаченьки» вважають легендарну піснюрку з Полтавщини Марусю Чурай. Створена вона була як лірична, але поступово так полюбилася козакам, що перетворилася на маршову, похідну. Пісня має кілька варіантів.

Наспівайте мелодію пісні, змінюючи характер від ліричної до маршової. Як змінюється при цьому ваш настрій?

Пам'ятник «Козацька пісня» у с. Седнів на Чернігівщині

Пам'ятник Марусі Чурай у Полтаві

Мелодії народних пісень у своїх творах використовували багато композиторів. В увертурі до опери «Тарас Бульба» Миколи Лисенка ви почуєте мелодію народної пісні.

Микола Лисенко, увертюра до опери «Тарас Бульба».

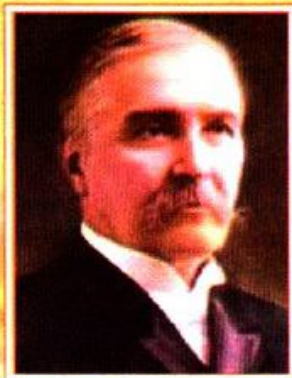
Мелодія якої пісні звучить в оркестровому виконанні?

Порівняйте характер мелодій української народної пісні «За світ встали козаченьки» та увертюру до опери. Що змінилося?

Порівняйте засоби виразності творів (ритм, характер мелодії, темп, динаміку).

Працюємо разом. Виберіть ударний музичний інструмент та створіть ритмічний супровід до пісні.

ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА

Микола Віталійович ЛИСЕНКО:

*«Треба нам, діячам
культури, об'єднатися в ці
важкі часи, дружно нести
знання, слово і пісню людям».*

Микола Віталійович Лісенко (1842–1912) — славетний український композитор, засновник української класичної музики, диригент, піаніст, педагог.

Рід Лисенків походив із козацької старшини часів Богдана Хмельницького, засновником роду вважається легендарний козацький гайдамацький ватажок Вовгура Лис, сподвижник Максима Кривоноса. Батько М. Лисенка, Віталій Романович, був військовим, а на схилі віку, коли вийшов у відставку, займався етнографічними дослідженнями, гарно співав українські пісні, вправно добираючи акомпанемент на фортепіано.

Нащадок давнього шляхетського роду, Микола Лисенко поєднав у собі заповідану предками відданість національній ідеї та музичне обдарування. З дитячих років він полюбляв музику. Його мати була прихильницею європейської та російської класики. Помітивши музичні здібності сина, з 5 років почала вчити його гри на фортепіано. У 9 років Микола написав свій перший музичний твір — граційну «Польку», видану батьком у подарунок до дня народження сина. Також дуже подобалися хлопчику українські народні пісні, обряди, свята.

Коли Микола виріс і став відомим композитором, він працював майже в усіх музичних жанрах. У спадщині митця є опери «Тарас Бульба», «Наталка Полтавка», «Різдвяна ніч» та інші. Він започаткував жанр дитячої опери, написавши для дітей три музичні казки: «Коза-Дерева», «Пан Коцький», «Зима і весна».

Протягом усього життя він збирав український пісенний фольклор, творчо застосовував його у власній музиці, сягнувши справжніх духовних вершин українського народу.

Я у світі музики: співаю, відчуваю

КОЗАЦЬКОМУ РОДУ НЕМА ПЕРЕВОДУ

Вірші М. Воньо і П. Карася

Музика М. Балеми

Ся - я - ли на сон - ці шаб - лі за - по - рож - ців, як во - ни на ко - нях
 гна - ли во - ро - гів. Ко - заць - ко - му ро - ду не - ма пе - ре - во - ду.
 Ли - не йо - го сла - ва з да - ле - чі ві - ків. Гей, спі - вай, ко - за - ки,
 Про лю - бов, про зем - лю сво - ю свя - ту - ю. Слав - те, гей, ко - за - ки, во - лю зо - ло - ту.

1. Сяяли на сонці шаблі запорожців,
 Як вони на конях гнали ворогів.
 Козацькому роду нема переводу —
 Лине його слава з далечі віків.

Приспів:

Гей, співай, козаки,
 Про любов, про землю свою святую.
 Славте, гей, козаки,
 Волю золоту.

2. Наші козаченьки, славні запорожці
 Вірними шаблями очищали світ.
 Козацькому роду нема переводу —
 Прапор малиновий кличе у похід.

Приспів.

3. Квітне наша доля, наче маки в полі,
 І ранкове сонце випливає з дібров.
 Козацькому роду нема переводу —
 Козаки в колисках виростають знов.

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Наспівайте мелодію пісні «За світ встали козаченьки», змінюючи характер від ліричної до маршової. Поспостерігайте, як змінюється при цьому ваш настрій.
2. Пригадайте пісні, в яких згадуються козаки. Заспівайте ту, яку подобається вам найбільше.
3. За висловом свого праправнука, сучасного українського музиканта Микола Лисенко «змінив козацьку шаблю на диригентську паличку зброєю в боротьбі за незалежність України зробив народну пісню». Як ви розумієте цю думку? Поясніть.
4. Пригадайте літературні твори та фільми, у яких оспівуються козаки. Які риси характеру їм притаманні?

Завдання за бажанням. Уявіть, що вам запропонували створити диск українських пісень на тему «Козацькому роду нема переводу». Які б твори туди увійшли? Яку картину з наведених у цій темі можна використати для обкладинки диска? Поясніть свій вибір.

1 — Ілля Репін
Запорожці пишуть листу турецькому султану

2 — Олександр Бубновський
Тарас Бульба

3 — Юзеф Брандт
Козацьке весілля

НАРОДНІ МУЗИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ

Знайомство з народною музичною культурою важко уявити без опису самих музичних інструментів. У світі існує величезна кількість народних музичних інструментів. Вони різні за формою, створені з різних матеріалів, по-різному оздоблені.

- Які українські народні інструменти ви знаєте? Назвіть.

Найвідомішими українськими народними інструментами є *сопілка, скрипка, кобза, бандура, ліра, коза, цимбали, бубен*.

Інструменти багатьох народів світу часто подібні. Так, стародавня **кобза** — улюблений інструмент кобзарів, була попередницею бандури. Подібний інструмент існує в різних країнах під такими назвами: «kopuz» у Туреччині, «korus» у Хорватії, «koboz» в Угорщині, «sobza» в Румунії тощо.

- Порівняйте музичні інструменти світу: в чому їх схожість та різниця?

Копус
(Хорватія)

Копуз
(Туреччина)

Кобза
(Румунія)

Кобза
(Україна)

Волинка — шотландський народний інструмент, а в Україні та Польщі її називають «**козою**», тому що вона зроблена у вигляді своєрідного мішка з козиної шкіри.

«Коза» та волинка

Королева струнних — **скрипка**, почала свій шлях із царини народних інструментів. Про скрипку створено багато легенд і казок. Здавна її голос можна почути під час весіль і селянських гулянь. Звичайно, що на той час скрипка звучала зовсім по-іншому. Струни поскрипували під смичком, і тому люди вважали її спочатку досить простим інструментом.

Народна скрипка

Любомир Кудринський.
Троїсті музики

Важливу роль у побуті українського села відігравали *троїсті музики*. Це народний інструментальний ансамбль, який виступав на народних святах, весіллях, ярмарках.

1

3

2

- 1 — *Наталія Курій-Максимів*.
Троїсті музики
- 2 — *Людмила Гончарова*.
Троїсті музики
- 3 — керамічна таріля
«Троїсті музики»

Роздивіться малюнки і визначте, на яких інструментах грають троїсті музики.

Як ви гадаєте, які за характером мелодії найчастіше виконували троїсті музики?

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Українська народна пісня «Як ішов я з Дебречина додому» у виконанні троїстих музик.

Який характер твору? Які інструменти звучать? У чому незвичність виконання цієї пісні? Чи можна назвати це виконання сучасним?

Шотландські награвання «Грай, волинко».

Які інструменти звучать? Який інструмент виконує соло? Порівняйте з українською музикою троїстих музик.

МУЗИЧНА СКАРБНИЧКА КАЗОК І ЛЕГЕНД

ЧАРІВНА СКРИПКА

Жив колись на світі бідний русин. Кожної ночі снівся йому син — високий, красивий юнак. Але то був лише сон. Не було у бідняка ані сина, ані багатства — одне лихо в хаті. Пішов бідняк найматися до графа.

— Підеш молотити, — сказав граф, — а за роботу візьмеш те, що в постолі нападає.

Русин погодився. Цілий місяць махав він ціпком і щодня приносив у постолі заробіток. Нарешті провіяв зароблене зерно, постелив на полотні, щоб просохло. Але горобці склювали усе до зернятка.

Побачив це русин, розгнівався.

— Не гнівайся, добрий чоловіче, — запищало щось в нього за спиною.

Нахилився русин і помітив золоте зернятко...

Русин посіяв золоте зернятко під вікном хати. Тричі на день носив воду з річки, щедро поливав, але нічого не сходило.

Та одного ранку русин почув за вікном гарну музику, що схвилювала його душу. Глянув — а на тому місці, де було посіяне зернятко, вироста дивна яблуня. На її гілках висіли не яблука, а скрипки з зеленими і жовтими смугами. Здивувався русин і вийшов у двір.

— Добридень, батьку! Я ваш син Петрик. — І з яблуні зіскочив сонний хлопчик зі скрипкою.

Ще більше здивувався чоловік.

— А що то за скрипка? — питає.

— А то така скрипка, що як погладжу на ній зелені лінії, то омолоджується добро, а як торкнуся жовтих — старіє зло.

...Одного разу в неділю узяв Петрик свою скрипку й пішов у село.

Бачить — на вигоні танцюють люди, хоч не грають ні скрипка, ні цимбали. Всі такі потомлені, що ледь на ногах тримаються.

— Що ці люди роблять? — питає Петрик у селян.

— Весілля грають, — сказав один дід. — Та граф їх зовсім зму-чив роботою.

Погладив хлопчина зелені смуги скрипки й заграв так весело, що навіть листя на деревах зашелестіло. Люди пожвавішали й розвеселились. Усі пішли до за-пального танку.

А граф вийшов на балкон пала-цу і рота розкрив від подиву:

— Бачу, що музика надала вам сили. Завтра маєте пробити у горі великий прохід, щоб увесь Черемош міг туди текти!

Вранці узяли люди кирки, лопати й пішли до гори. Дні, тижні, місяці працювали, і пробрили тунель.

Подивився граф і каже:

— Тепер побудуйте всередині гори високий палац з великими за-лами й просторими світлицями.

Але в бідних людей вже не було сил. Пішли вони до хати, де жив Пе-трик. Покликали хлопця:

— Ти дав нам силу видовбати тунель, а тепер полишив у біді?

...Петрик торкнувся зелених смужок скрипки, приклав смичок до струн й заграв коломийку. Люди помолодшали, стали сильними — і побудували великі зали й просторі світлиці.

Коли все було готово, граф покликав гостей до палацу. Пішов туди й Петрик. Граф помітив його і закричав:

— Як ти насмілився сюди прийти?!

І наказав граф слугам викинути зухвалого хлопця. Та Петрик погла-див жовті смуги скрипки й заграв. У палаці все одразу затихло. Граф згорбився, зігнувся, руки його затремтіли.

Петрик вийшов за ворота і закрив їх назавжди. Прошли роки. Про графа ніхто й не згадував. А про Петрика та його чарівну скрипку розповідають і зараз.

(За українською народною казкою)

Я у світі музики: досліджую, дію

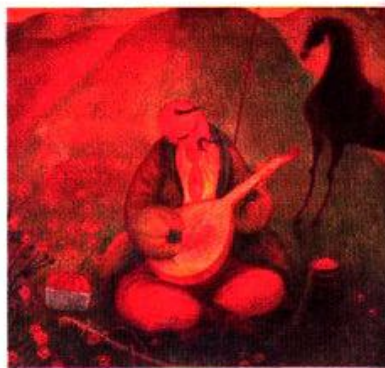
1. Оберіть з поданих музичних інструментів ті, які використовують троїсті музики.

2. Порівняйте, як використовується скрипка в народній музиці, а як — у професійній.
3. Який музичний інструмент тримає герой відомої народної картини «Козак Мамай»?

Народна картина
«Козак Мамай»

Марина Михайлошина.
Мамай

4. Дослідіть походження кобзи та бандури. Порівняйте ці інструменти. У чому їх схожість та різниця?
5. Прочитайте українську народну казку «Чарівна скрипка» з рубрики «Музична скарбничка казок і легенд». Подумайте, чому музика надавала людям силу. Чи був у вашому житті випадок, коли б вам допомогла музика? Пригадайте і розкажіть.
6. **Музичний проект.** Оберіть тему для проекту: «Таємнича сопілка», «Линуть звуки сопілки чи зурни?»; «Знаййома незнайомка — скрипка»; «І струни бандури звучать...». Підготуйте проект, користуючись порадами, що ви їх знайдете у додатку на с. 156–157 підручника.

Завдання за бажанням. Знайдіть у літературі або Інтернеті цікаві відомості про походження народних інструментів. Розкажіть про них на уроці.

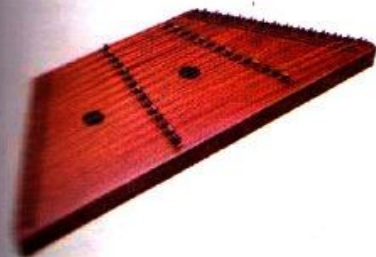
II

■ Пригадайте, які групи інструментів ви знаєте.

Старовинний народний інструмент часів Київської Русі — **гуслі** — належить до струнної групи. В сучасних Україні та Угорщині народний інструмент, схожий на гуслі, називається **цимбали**.

Віктор Васнецов.
Гусярі

Цимбали

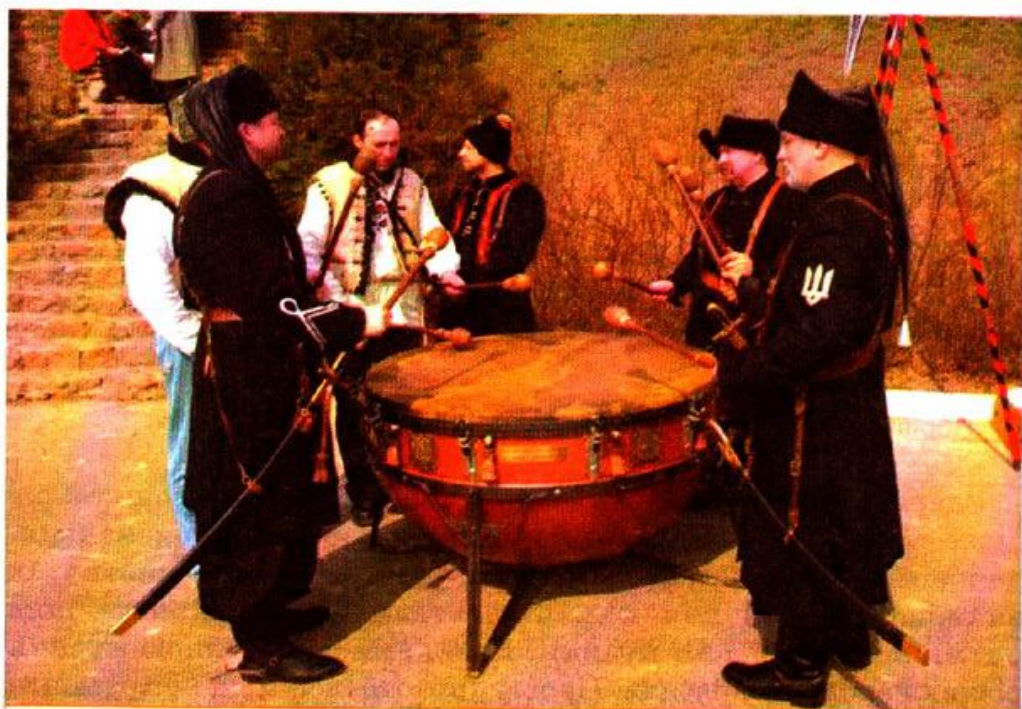
■ Порівняйте музичні інструменти, зображені на ілюстраціях.

Ударні та шумові інструменти є в кожного народу, вони також дуже різні. У багатьох країнах здавна поширені брязкальця, наповнені зернами або іншими предметами. Спочатку їх використовували для подання сигналів, а пізніше — для ритмічної організації музики. Невід'ємною частиною музики різних народів є барабани. Прості у виготовленні, ці інструменти не вимагають особливих навичок гри, тому існують у сотнях різновидів.

В Україні найпоширенішим ударним інструментом у народній музиці є **бубон** (решітка). Легкий дерев'яний обідок, обтягнутий з одного боку шкірою, — це найпростіша конструкція бубна, що був відомий в Україні ще за давніх часів. Сучасні матеріали, металеві дзвіночки, тарілочки, гарне оздоблення змінили вигляд бубна, що завжди супроводжував танцювальну музику. Вони входили до складу полкової музики Війська Запорозького, як і **тулумбаси** — барабани, що нагадують **литаври**.

Шумові та ударні народні інструменти

Тулумбас — улюблений полковий інструмент Війська Запорозького

МУЗИЧНИЙ КАЛЕЙДОСКОП

Африканці вірять, що музика — найкращий засіб змусити богів відгукнутися на людські прохання. Вони дзвонять у дзвіночки, щоб захистити помешкання від привидів, чаклуни б'ють у барабани, викликаючи добрих духів. Складні барабанні ритми супроводжують пісні і танці. У деяких африканських країнах барабани й зараз використовуються як «телефони».

В Африці поширений барабан джембе, названий так через матеріал, з якого він зроблений. Ці різновиди барабанів виготовляються зі шматка дуже твердого дерева, на який зверху натягнута мембрана зі шкіри кози. Інструмент вважається священним, самі майстри називають його «чарівним барабаном», бо він володіє енергією, яка змушує людей танцювати. Використовуються вони і в родових культурах, військових ритуалах, обрядах лікування.

У країнах Сходу — Китаї, Індії, Японії надзвичайно поширені барабани різної форми, на яких грають паличками, колотушками або просто руками.

Джембе

Китайські барабани

Японські барабани

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Африканська народна музика «Танець духів» (фрагмент).

Японська народна музика «Танець дощу».

Порівняйте африканську та японську музику. У чому відмінність? Доберіть слова, які розкажуть, що нагадують звуки барабанів.

Я у світі музики: співаю, відчуваю

ЧАРІВНИЙ СМІЧОК

Норвезька народна пісня

При - шов у се - ло му - зи - кант-ста - ри - чок, в ру-

ках му - зи - кан - та - ча - рів - ний сми - чок. У - да - рив у

стру-ни—зіб - рав-ся на - род. Тан-цю - є, спі-ва - є, смі - еть-ся се - ло.

Прийшов у село музикант-старичок,
В руках музиканта — чарівний смичок.
Ударив у струни — зібрався народ.
Танцює, співає, сміється село.

Проходив багач — як почув скрипалю,
То враз його заздрість за душу взяла.
— Продай свою скрипку! Тобі заплачу,
За неї віддам я всього досхоchu!

— Ні! Скрипку свою я тобі не продам.
Дорослим потрібна вона й дітлахам.
Під звуки її веселиться народ,
Танцює, співає, сміється село!

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Пофантазуйте, який інструмент може утворитися, якщо гуслі повернути горизонтально.
2. Проведіть дослідження щодо походження народного інструмента, який вас найбільше зацікавив.
3. Роздивіться фреску із собору Св. Софії в Києві. Що ви можете розповісти про зображені на ній старовинні музичні інструменти?
Завдання за бажанням. Знайдіть або вигадайте загадки про музичні інструменти.

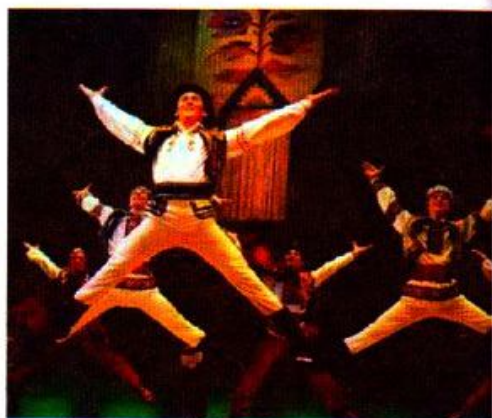

НАРОДНІ ТАНЦІ

Мистецтво танцю сягає своїм корінням глибокої давнини. Танці виникли як прояв емоцій і почуттів людини, яка намагалася виразити їх у рухах. Спочатку вона намагалася імітувати в танці поведінку тварин і птахів, потім — жести, що відображали певні трудові процеси. Це

сприяло розвитку танцювальних рухів. Танці виконувалися із супроводом.

Пригадайте: що ви знаєте про танці? Якими вони бувають? Як ви вважаєте: чим народні танці відрізняються від бальних?

I

■ Пригадайте, які українські народні танці вам відомі.

Національним танцем українського народу є **гопак** — своєрідне змагання між танцюристами. Назва танцю походить від вигуку «гоп!». Щоб танцювати цей веселий і запальний танок, треба бути спритним і міцним. Адже гопак — танець, для виконання якого потрібна неабияка фізична сила.

Український гопак

Бойовий гопак

МУЗИЧНИЙ КАЛЕЙДОСКОП

У минулому гопак виконували лише чоловіки. Вважається, що елементи гопака використовувались у бою. У рухах гопака козаки повторювали рухи вершника, підскакували та крутились у повітрі, відпрацьовували володіння шаблею.

Зараз гопак танцюють переважно молоді хлопці та дівчата на сцені, під час свят, на весіллях.

Народний танець часто зображують на картинах.

Ілля Рєпін. Гопак

Козачок — веселий рухливий танець, що виник у середовищі воїнів-козаків. Зазвичай це парний танець, де виконавці змагаються між собою в танцювальній майстерності.

Козачок

Аркан

Ритуальний танець **аркан** виконували чоловіки в колі перед військовими виступами. Танець повинен був перевірити воїна на міцність і витривалість, а хто не витримував і розривав руки під час танцю, того проганяли з кола.

Михайло Демцю. Аркан

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Український танець «Гопак».

Який характер танцю? Поміркуйте: якщо не танцювати, то що б можна було робити під музику гопака?

Гопак неодноразово використовувався не лише в українській, а й російській оперній і симфонічній музиці.

Модест Мусоргський, гопак із опери «Сорочинський ярмарок».

ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА

Модест Петрович МУСОРТСЬКИЙ:

*«Зображати минуле
в сучасному —
ось моє завдання».*

Модест Петрович Мусоргський (1839–1881) — відомий російський композитор. У дитинстві він жив у маєтку батьків у Псковській губернії. Враження дитинства, проведеного в селі, визначили напрям і характер його творчості. Мати навчала хлопчика гри на фортепіано. Няня розповідала йому народні казки, і хлопчик під їх враженням імпровізував на фортепіано.

Проте в родині Мусоргських ніхто не сприймав музичні заняття Модеста серйозно. І за сімейною традицією десятирічного хлопця відвезли в Петербург до військової школи. Майже 10 років Модест Петрович успішно опановував військові науки, став офіцером і був прийнятий до Преображенського полку. Але любов до музики перемогла: Мусоргський покинув військову службу і цілковито присвятив себе мистецтву.

У своїй творчості композитор приділяв значну увагу вокально-хоровій музиці. Він написав такі відомі опери, як «Борис Годунов», «Хованщина», «Сорочинський ярмарок» тощо, вокальний цикл «Дитяча», фортепіанний цикл «Картинки з виставки» тощо.

Мелодіями українських народних пісень та сценами народного гумору сповнена його опера «Сорочинський ярмарок» за повістю Миколи Гоголя. Музична мова Модеста Мусоргського дуже оригінальна та наближена до живих інтонацій розмовної мови. Твори композитора наповнені яскравими та самобутніми образами-картинами.

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Які ви знаєте народні танці світу? Пригадайте кілька назв. Розкажіть про їх особливості.
2. Подивіться, як передано рухи танцівників у скульптурі. Яка музика звучить у вашій уяві? Чи можна відчутися рух танцю, переглядаючи лише ці приклади без музики?

3. Дослідіть, які з давніх танців популярні зараз.
4. Спробуйте виконати свій улюблений народний танець.
5. Які характерні особливості українських народних танців? Розкажіть.
6. **Працюємо разом.** Поміркуйте, чому люди полюбляють танцювати. Свою думку обговоріть із однокласниками.
7. **Завдання за бажанням.** Поміркуйте, що може робити людина, фігура якої зображена на срібній пластині. Порівняйте це зображення із наскельними малюнками часів первісного суспільства.

Срібна фігурка
з Мартинівського
скарбу (Україна)

Наскельний
малюнок у печері
Піціцкаро (Грузія)

Свої припущення порівняйте з думкою вчених, користуючись інформацією із сайтів:

http://www.topnews.ru/news_id_42056.html

http://uk.wikipedia.org/wiki/Мартинівський_скарб

II

Кожен народ має свої танці, які є своєрідною візитною карткою країни. Так, найвідомішими є польські танці — **полонез**, **мазурка**, **краков'як**, угорський — **чардаш**, грузинський — **лезгинка**, іспанські — **болеро** та **фламенко**, російські — **бариня**, **амаринська**, **кадриль**.

Полонез — це урочистий танець-хода, який виконувався в помірному темпі. Спочатку це був народний танець, що їм розпочиналися сільські свята. Він також виконувався під час повернення селян з польових робіт; супроводжувався невеликим інструментальним ансамблем, який тоді складався лише зі скрипалів. Пізніше полонезом за традицією розпочинали бали, підкреслюючи урочистий, піднесений характер свята.

Усім відомий угорський танець **чардаш**. Він складається з двох частин: повільної, патетичної та швидкої, стрімкої. Чардаш танцюють чоловіки і жінки. Жінки одягнені в традиційні широкі спідниці, зазвичай червоного кольору, які під час кружляння набувають характерної форми.

Надзвичайно темпераментною є грузинська **лезгинка**. Образи, які використовують у ній танцюристи, вражають уяву навіть досвідчених глядачів. Дівчина рухається в образі «лебедя», зачаровуючи граціозною поставою і плавними рухами рук. Хлопець рухається в образі «орла», чергуючи повільний і стрімкий темпи, які дівчина має враховувати, змінюючи темп виконання свого танцю.

Полонез

Чардаш

Лезгинка

Болеро

Хоровод

Надзвичайно колоритні за своїми мелодіями й особливо ритмами народні танці Іспанії, зокрема *болеро*. Цей темпераментний танок виконується із супроводом гітари та *кастаньєт*.

Відомими російськими танцями є *бариня*, *камаринська*, *кадриль*. Характерною особливістю російського танцю є водіння *хороводів*. І це не випадково. Коло, його кругова композиція — подоба сонця — бере початок із старовинних обрядів та ігрищ слов'ян, що поклонялися могутньому богу сонця Ярилу.

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Вітторіо Монті, «Чардаш» для скрипки і фортепіано.

Який характер танцю? Скільки частин у творі? Які за характером ці частини?

З поданих слів оберіть ті, які характеризують чардаш.

ЗАПАЛЬНИЙ

ПОВІЛЬНИЙ

БУРХЛИВИЙ

ШВИДКИЙ

МРІЙЛИВИЙ

МАРШОПОДІБНИЙ

Арам Хачатурян, лезгінка з балету «Гаяне».

Порівняйте прослухані танці. У чому їх особливості? Які засоби музичної виразності підкреслюють їх характерні риси?

ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА

Арам Ілліч
ХАЧАТУРЯН:

*«Зв'язок із життям —
справжня муза художника».*

Арам Ілліч Хачатурян (1903—1978) — вірменський композитор, диригент, педагог. До 19 років він не знав нотної грамоти, не чув симфонічного оркестру, не відвідував оперних і балетних вистав. Але музика постійно звучала в його родині. З малих років Арам слухав майстерний спів батька під акомпанемент народних інструментів, рідні вірменські пісні, які співала мати. Хлопчик не міг не полюбити музику. Враження дитинства, тонке відчуття і прихильність до народної музики Кавказу — через багато років усе це проявилось у його творчості. Музичну освіту здобув у Московській консерваторії, писав музику в різних жанрах. У спадщині композитора — балети «Гаяне» і «Спартак», інструментальні концерти, п'єси для віолончелі та фортепіано, музика до кінофільмів.

«Танець з шаблями»
із балету «Гаяне»

Я у світі музики: співаю, відчуваю

ТАНЕЦЬ КАЧЕНЯТ

Французька народна пісня

Я ве - се - ле ка - че - ня, бо тан-цю-ю я щодня і спі - ва - ю я щодня: «Кря - кря, кря - кря!» По-ди - вить-ся бе - ге - мот, ве - ли-чез-ний бе - ге - мот, ду - же роз-кри-ва - є рот: «Кря - кря, кря - кря!» Слід за мно - ю, раз - два три. Мій та - нок ти по - вто - ри, у - сі ру - хи по-вто - ри, ось так, ось так. І гой-да-єть-ся тра-ва, на - шу пі-сень-ку спі - ва, ду - же ве - се - ло спі - ва: «Кря-кря, кря - кря!» Ра - діс - но нав - ко - ло

Без тур - бот - но нам. Й - ди до нас у

ко - ло і стань ма - лень - ким ти ка - че - ням.

1. Я веселе каченя,
Бо танцюю я щодня
І співаю я щодня:
«Кря-кря, кря-кря!»
Подивіться, бегемот,
Величезний бегемот
Дуже розкриває рот:
«Кря-кря, кря-кря!»

Приспів:

Радісно навколо,
Безтурботно нам.
Йди до нас у коло
І стань маленьким
Ти каченям!

2. Слід за мною, раз-два-три.

Мій танок ти повтори,
Усі рухи повтори,
Ось так, ось так.
І гойдається трава,
Нашу пісеньку співа,
Дуже весело співа:
«Кря-кря, кря-кря!»

Приспів.

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Пригадайте відомий чеський танець, який ви слухали в початковій школі. Розкажіть, чим він відрізняється і як його виконують.
2. Дослідіть історію виникнення та походження грецького танцю сиртаки, який не є народним, але став одним із символів Греції.

3. **Працюємо разом.** Порівняйте танці народів світу. Складіть із них програму для телевізійного шоу «Танцюють усі!».

Завдання за бажанням. Перегляньте приклади африканських та японських народних танців у Інтернеті та визначте їхні характерні особливості

(<http://www.youtube.com/watch?v=-bboJsFVa58&feature=fwrel>;

<http://www.youtube.com/watch?v=DVKB3h6C0lw>).

НАРОДНА МУЗИКА У ТВОРЧОСТІ КОМПОЗИТОРІВ

З великою увагою і глибокою шаную вивчають музичний фольклор професійні композитори. Народна творчість надихає їх, підказує сюжети й теми. Народні пісні й танці

можна почути в музиці різноманітних жанрів. Найпоширенішим способом використання народної музики в авторській є *обробка* мелодій пісень і танців, які збагачують не тільки мистецтво рідного краю, а й світову культуру загалом.

Пригадайте, хто з композиторів використовував народну музику у своїй творчості.

Обробка — це видозмінення музичного твору шляхом використання різноманітних засобів музичної виразності.

Окрім простих вокально-хорових обробок, поширений ще один спосіб використання народної музики у творчості композиторів — створення *варіацій* на тему пісень чи танців. У цьому випадку народні мелодії збагачуються ще й тембровим звучанням певного інструмента або оркестру.

Варіації (з латинської — *зміна, різноманітність*) — музичний твір, у якому основна мелодія звучить кілька разів, набуваючи різноманітних змін: мелодичних, ритмічних, ладових, гармонічних тощо.

Наведіть приклади інструментальних творів різних композиторів в основу яких покладені варіації на тему народних пісень чи танців.

ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА

Микола Дмитрович ЛЕОНТОВИЧ:

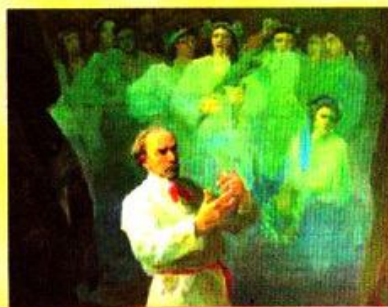
*«Музика завжди
говорить любов'ю».*

Микола Дмитрович Леонтович (1877–1921) — український композитор, хоровий диригент і педагог. Народився в селі Монастирок на Поділлі в родині священика. У дитинстві навчався музики під керівництвом батька, який грав на віолончелі, скрипці, гітарі, керував оркестром. Професійну освіту здобув у Кам'янець-Подільській семінарії. Завдяки гарному голосу і прекрасним музичним здібностям юний Микола став диригентом хору семінаристів. Після закінчення навчання викладав у сільських школах Поділля, Донбасу, викладав у Музично-драматичному інституті імені М. Лисенка в Києві, організовував хори, самодіяльний симфонічний оркестр. У Петербурзькій придворній капелі очолював хор і працював на регента (диригента хору).

Основу спадщини митця складають неперевершені обробки українських народних пісень для хору. Найвідоміші з них — «Щедрик», «Бударик», «Козака несуть».

Леонтович є одним із найчастіш виконуваних українських композиторів у світі завдяки «Щедрику», різдвяній мелодії, відомої в усьому світі під назвою «Колядка дзвонів» («Carols of the Bells»).

Коли вперше американські космонавти вирушили в міжзоряний простір, то з-поміж музичних творів узяли «Щедрика» Миколи Леонтовича. Цей твор співають повсюдно у Франції, Англії, Нідерландії, Польщі, країнах Латинської Америки. Особливою популярністю він користується в Канаді та США.

Віктор Дяченко.
Композитор Леонтович

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Відомі різні варіанти обробок української народної пісні «Щедрик»: українською й англійською мовами, у виконанні дитячого ансамблю й у формі варіацій у сучасному інструментальному звучанні.

Українська народна пісня «Щедрик» в обробці Миколи Леонтовича у виконанні дитячого ансамблю.
«Carol of the Bells».

Ассія Ахат, парафраз на тему Миколи Леонтовича «Щедрик» з альбому «Номо Novus».

Порівняйте різні виконання «Щедрика». Яке трактування вам подобається найбільше? Чому? Як ви гадаєте, чи може давня мелодія отримати «нове» життя завдяки сучасній обробці?

Назва «Щедрик» походить від старовинного українського обряду щедрування — побажання щедрого вечора на Новий рік. Це одна з обрядових народних пісень — *щедрівок*. Мелодія пісні складається лише з одного чотиризвучного мотиву, який багаторазово повторюється.

Швидко, грайливо

Щед - рик, щед - рик щед - рі - воч - ка, при - ле - ті - ла
лас - ті - воч - ка Щед - рий ве - чір, доб - рий ве - чір,
доб - рим лю - дям на здо - ро - в'я!

Я у світі музики: співаю, відчуваю

На Різдво, як відомо, українці співають колядки, а на Новий рік — щедрівки з величанням господаря, господині, а привітанням усім членам родини. За давньою традицією, святкування Щедрого вечора супроводжувалось обходом хат із побажанням людям щастя, доброго здоров'я, достатку і добробуту в Новому Році.

ДОБРИЙ ВЕЧІР ТОБІ, ПАНЕ ГОСПОДАРЮ!

Українська щедрівка

Доб-рий ве-чір то - бі, па - не гос - по - да - рю!

Ра - дуй - ся! Ой ра - дуй-ся, зем - ле, — Син Бо - жий на-ро-див-ся!

Добрий вечір тобі, пане господарю!

Приспів:

Радуйся!

Ой радуйся, земле, —

Син Божий народився!

(Приспів виконується після кожного рядка.)

Застеляйте столи та все килимами.

Та кладіть калачі з ярої пшениці.

Бо придуть до тебе три празники в гості.

А що перший празник — Рождество Христове.

А що другий празник — святого Василя,

А що третій празник — свято Водохреща.

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Поясніть, чим відрізняється обробка пісні від варіацій.
2. Спробуйте створити обробку пісні, яка вам подобається. Що змінилося?
3. Знайдіть відомості про українських і зарубіжних композиторів, які використовували у своїй творчості народні мотиви, дарували їм «друге» життя.
4. **Працюємо разом.** Підготуйте театралізований фрагмент «Вертепу». Використовуйте у своєму виступі колядки та щедрівки, які вивчали у початковій школі на уроках літературного читання або музичного мистецтва.

Вікторія Проців. Вертеп

Різдвяний вертеп

Завдання за бажанням. Подивіться різдвяно-святковий мультфільм «Щедрик» (Олег Скрипка та Ле Гранд Оркестр): <http://www.youtube.com/watch?v=dg1eMpFfexk>
Запропонуйте свій сюжет для екранізації пісні «Щедрик».

Тема 15

ПЕРЕВІРЯЄМО СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

1. Використовуючи малюнки, розкажіть, як з'явилися перші музичні інструменти.

2. Роздивіться репродукції картин Івана Прочіва і визначте, на яких інструментах грають жінки.

3. Назвіть основні елементи музичної мови. Поясніть, чому музику називають універсальною мовою людства.

— музична думка, образний зміст якої виражений одноголосно.

— об'єднання звуків, різних за висотою, що тяжіють один до одного.

— упорядковане чергування музичних звуків.

4. Як називається український народний ансамбль, що складається з трьох музичних інструментів?

5. Визначте, з якої країни танець:

А полонез

Б гопак .

В чардаш

Г лезгинка

Д кадрили

Е болеро

1 Україна

2 Іспанія

3 Грузія

4 Росія

5 Польща

6 Угорщина

6. Які інструменти, зображені на ілюстраціях, належать до народних?

7. Які з переліку вивчених пісень — народні?

«Танець каченят»

«Веселкова»

«Козацькому роду нема переводу»

«Добрий вечір тобі, пане господарю!»

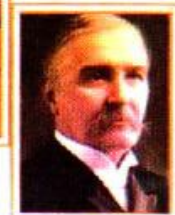
«Золота зіронька»

«Чарівний смичок»

«Музика»

«Чи не той то Омелько»

8. Назвіть музичні твори композиторів, зображених на портретах.

РОЗДІЛ

3

ПРОФЕСІЙНА МУЗИКА

Музика — найвище у світі мистецтво.

Лев Толстой

ВОКАЛЬНА МУЗИКА

Вокальна музика — музика для голосу — найдавніший вид музичного мистецтва. Як тільки людина навчилася говорити, з'явилися і перші форми вокальної музики. Це були заклики пастухів, мисливські або військові кличі, вигукування, що

об'єднували зусилля людей у сумісній праці. З цих звуків виникли згодом перші пісенні інтонації, тобто вокальна музика.

Вокальна музика — музика, в якій голос відіграє чільну або рівноправну з інструментами роль.

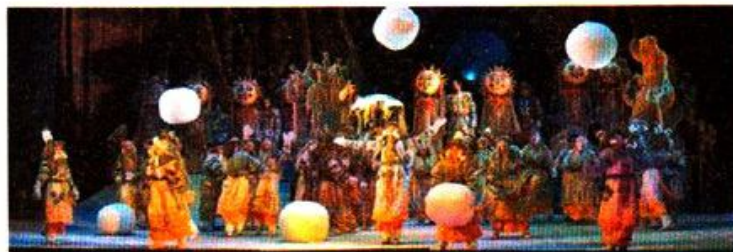
Вокальна музика нерозривно пов'язана з мовою і мовленням, зі словом, оскільки мовлення і спів дуже близькі між собою. Чим виразніше мовлення людини, тим краще ми чуємо в ньому підйоми і пониження голосу — так звані *мовленнєві інтонації*. Якщо людина говорить невиразно, монотонно, її інтонації одноманітні, то в її мовленні менше музикальності.

Інтонація — звукове втілення музичної думки, носій музичного змісту.

У вокальних творах музика, об'єднуючись зі словом, підсилює виразність мовлення.

Пригадайте, які жанри вокальної музики вам знайомі. Наведіть приклади.

Поміркуйте, музика яких жанрів може звучати на ілюстраціях.

Я у світі музики: сприймаю, розумію

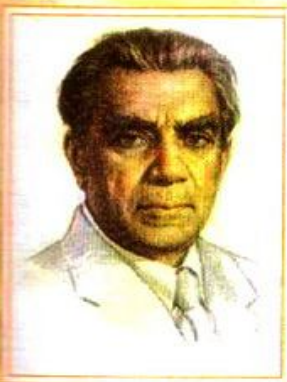
Концерт — це музичний твір для будь-якого інструмента, який «змагається» з оркестром.

Рейнгольд Глієр, концерт для голосу з оркестром.

Який інструмент «змагається» з оркестром? До якого музичного жанру — вокального чи інструментального — можна віднести цей твір? Охарактеризуйте мелодію, вокальні інтонації.

ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА

*Рейнгольд Моріцевіч
ГЛІЄР:*

*«Композитор зобов'язаний
все своє життя вчитися,
розвивати і збагачувати
своє світорозуміння, йти
вперед і вперед».*

Рейнгольд Моріцевіч Глієр (1875–1956) — російський композитор, диригент і педагог.

Він народився в місті Києві в родині майстра духових музичних інструментів. Його дід і батько мали свою майстерню. Проте скрипку композитор узяв у руки тільки в 11 років. У 14 років Рейнгольд вже писав п'єси для фортепіано, скрипки та віолончелі, які виконувалися його братом і сестрою. Рейнгольд закінчив Київське музичне училище (нині Київський інститут музики, що носить його ім'я), Московську консерваторію.

У 1913 р. Р. М. Глієр повернувся з Москви до Києва і став професором консерваторії (клас композиції), а через рік його обрали ректором цієї консерваторії. Композитор спробував себе майже в усіх музичних жанрах. Українська тема втілилася у симфонічній картині «Запорозькі козаки», симфонічній поемі «Заповіт», балеті «Тарас Бульба».

Я у світі музики: співаю, відчуваю

ПІСНЯ НА ДОБРО

Вірші Ю. Рибчинського

Музика І. Карабиця

Гей на вид-но-ко - лі. — кле - ни і то - по - лі, там виш-не-ва ніч зго - ра.

Там, в про-зо-рій ти-ші, кві-тень вір - ші пи-ше, тра-вень на со - піл-ці гра.

Там, ди-тин-ства вес-ни, рай - дуг пе - ре - вес - ла, там по-ча - ток всіх шля - хів.

Там ме-не спі-ва - ти вчи - ла рід - на ма - ти, бу - ти щедрим бать-ко вчив.

Яб-лу-не - ва, со-ло - в'ї - на, в мо-їм сер-ці У - кра-ї - на, в мо-їм сер-ці со-няч-ний Дніп - ро.

Щи-ра, світ-ла, про-ме-нис-та хай у - сіх єд - на-є піс - ня, хай лу-на - є лю-дям на доб - ро.

1. Гей, на видноколі —
Клени і тополі,
Там вишнева ніч згора.
Там в прозорій тиші
Квітень вірші пише,
Травень на сопілці гра.
Там дитинства весни,
Райдуг перевесла,
Там початок всіх шляхів.
Там мене співати
Вчила рідна мати,
Бути щедрим батько вчив.

Приспів:

Яблунева, солов'їна,
В моїм серці Україна,
В моїм серці сонячний Дніпро.
Щира, світла, промениста,
Хай усіх єднає пісня,
Хай лунає людям на добро!

2. Гей, на видноколі —
Ранки ясночолі,
Гори, ріки і поля,
Роки там ясніють,
Там сади рясніють,
Там співа моя земля.
Я дарую людям,
Щирим, добрим людям
В радісний, щасливий день
Зорі України,
Квіти України,
Буйний сад її пісень!

Які добрі за настроєм пісні ви знаєте? Роздивіться репродукції картин Олени Ревуцької. Імпровізуючи голосом, доберіть музичні інтонації, які б передавали настрій картин.

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Уявіть, що ви зустрілися з інопланетянами. Як би ви їм розповіли про особливості вокальної музики?
2. Поясніть, чому вокальну музику називають музично-поетичним мистецтвом.
3. Як ви гадаєте, чому люди співають? Чому, на вашу думку, вокальна музика є характерною для всього людства?
4. Розкажіть про вокальну музику за сюжетами картин. Поміркуйте, яку за характером музику виконують співаки.

1

1 — *Лоренцо Коста. Концерт*

2

2 — *Герард Терборх. Концерт*

3

3 — *Олександр Миронов. Пісня*

5. Музичний проект.

Підготуйте проект «Улюблені пісні моєї родини».

Завдання за бажанням. Вигадайте невеличку пісеньку, яка, на вашу думку, змогла б піднімати настрій у скрутну хвилину. Наспівайте її.

II

Спів — це музика, відтворена людським голосом.

Вокальну музику можна виконувати *соло* (один виконавець), *ансамблем* (від 2 до 11 виконавців) та *хором* (від 12 та більше виконавців).

Голоси розрізняються між собою за звуковим *діапазоном*, а також забарвленням звука — *тембром*.

Діапазón — відстань між найнижчим і найвищим звуками, які може здолати голос або інструмент.

Голоси співаків поділяються на групи:

<p>ЖІНОЧІ ГОЛОСИ</p> 	Сопрано (<i>високий</i>)	Колоратурне
		Лірико-колоратурне
		Ліричне
		Лірико-драматичне
<p>ЧОЛОВІЧІ ГОЛОСИ</p> 	Меццо-сопрано (<i>середній</i>)	Драматичне
		Ліричне
	Контральто (<i>низький</i>)	Драматичне
		Ліричний
<p>Тенор (<i>високий</i>)</p>	Баритон (<i>середній</i>)	Драматичний
		Ліричний
	Бас (<i>низький</i>)	Драматичний
		Високий (італійською <i>basso cantante</i> — співучий)
Низький (італійською <i>basso profundo</i> — глибокий)		

МУЗИЧНИЙ КАЛЕЙДОСКОП

Діапазон голосу людини змінюється з віком. У немовляти, наприклад, він становить 1–2 ноти, у п'ятирічної дитини 4–6 нот, у дванадцятирічного підлітка 1,5 октави (так називається відрізок звукового ряду з 8 нот), у професійного співака – не менше 2–2,5 октав. Рок-співак Фреді Меркурі володів діапазоном голосу у 3, а перуанська оперна співачка Ула Сумак – 5 октав. До речі, діапазон летючої миші 7, а дельфіна — навіть 12 октав.

Я у світі музики: сприймаю, розумію

«O, Sole Mio» або «Santa Lucia» у виконанні *Енріко Карузо*.
«Аве Марія» у виконанні *Марії Каллас*.

|| Порівняйте голоси видатних співаків (*регістр, сила, тембр*).

Енріко
Карузо

Марія
Каллас

Іван
Козловський

Соломія
Крушельницька

Федір
Шаляпін

Мелодія музичної фрази народжується з інтонацій словесної мови. Коли звучать окремі короткі фрази, мелодія дуже схожа на декламацію. Таке виконання називають **речитативом** — від латинського — «*читати вголос*», «*декламувати*».

Речитатів — напівспів і напіврозмова.

|| З яким стилем сучасної музики можна порівняти речитатив?

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Роздивіться репродукції картин російського художника Віктора Васнецова. Поміркуйте, якщо б ці герої заспівали, які голоси ми могли почути?

2. Поміркуйте, до якого тембру належить ваш голос. Поясніть, чому ви так вважаєте. Визначте тембри та діапазони голосів своїх родичів і друзів.
3. Роздивіться пам'ятники видатним українським співакам — Соломії Крушельницькій у Тернополі та Анатолію Солов'яненку в Донецьку. Підготуйте повідомлення про цих митців.
4. Поясніть, як ви розумієте напис на пам'ятнику «Гордість України — Анатолій Солов'яненко — «Шахтарський Герцог»».

5. **Музичний проект.** Які сучасні українські оперні співаки вам відомі? Підготуйте комп'ютерну презентацію про видатних співаків «Зірки оперного співу» або «Українські співаки на світовій оперній сцені» (на вибір).
Завдання за бажанням. У вільний час послухайте записи відомих оперних і естрадних співаків, визначте, який у них голос.

ХОРОВА МУЗИКА

У концертних залах, філармоніях можна почути прекрасний хоровий спів. А як народжуються ці чарівні звуки? При сумісному співі створюються красиві звукові поєднання різних тембрів. У хоровій музиці, яка є наймасовішим видом музичного мистецтва, гармонійно збагачують одне одного голоси різної висоти.

Пригадайте, як називаються високі жіночі і дитячі голоси, а як — чоловічі.

Хор — це колектив співаків, які разом виконують який-небудь вокальний твір із інструментальним супроводом чи без нього.

Національний академічний народний хор імені Г. Верьовки

Дитячий хор «Щедрик»

Хорове мистецтво зародилося ще в театрі Стародавньої Греції, де хор був головною діючою особою вистави: він коментував усе, що відбувається на сцені. З часом хоровий спів став самостійним видом музичної культури.

Хор може співати *а капела* (без інструментального супроводу) та з акомпанементом. Керівник і диригент хору називається *хормейстер* (хоровий майстер).

У давнину хорова музика виконувалася переважно в **унісон** (одноголосно). Впродовж тривалого часу хорове мистецтво удосконалювалося, і сьогодні ми чуємо і одноголосні, і багатоголосні хорові твори (дво-, три-, чотириголосні тощо).

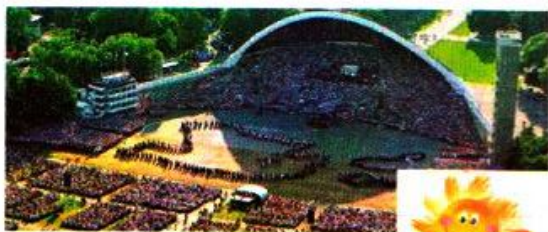
Сьогодні у співаків є можливість співати навіть у віртуальному хорі. Найбільший хоровий колектив у світі нині об'єднує більше 2 тисяч осіб із майже 60 країн. У перспективі — ще масштабніший проект: планується, що віртуальний хор співатиме під акомпанемент віртуального оркестру.

Ерик Витейкр —
керівник віртуального хору

МУЗИЧНИЙ КАЛЕЙДОСКОП

У деяких містах України, Прибалтики існують спеціальні території, які називають «співочими полями». На них збираються хорові колективи, що утворюють єдиний великий хор із тисяч виконавців.

Я у світі музики: сприймаю, розумію

- Пригадайте, що таке вокаліз.

Вокаліз у перекладі з італійської означає *звучний, співучий*. Це може бути окремий вокальний твір, що виконується без слів.

Інше значення цього слова — спеціально написана вправа для співу окремих голосних звуків, що застосовується для розвитку виразності голосу і віртуозної техніки співака.

Пригадайте «Вокаліз» С. Рахманінова, який ви слухали на попередніх уроках. Який характер цього твору, у чому його особливість? Послухайте цей твір у виконанні дитячого хору. Що змінилося?

Сергій Рахманінов, «Вокаліз» у виконанні дитячого хору.
Джордж Гершвін, «Clap your hands» у виконанні дитячого хору.

|| Хто виконує твори? Які голоси звучать? Як хористи прикрасили свій спів?

ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА

Джордж ГЕРШВІН:

*«Я слухав не тільки
вухами, я слухав нервами,
розумом і серцем,
слухав із таким
захопленням, що буквально
наповнювався музикою...».*

Джордж Гершвін (1898—1937) — американський композитор. Він народився в районі Бруклін у Нью-Йорці. Справжнє ім'я та прізвище композитора — Яків Гершович. Його батько емігрував до Америки з Одеси.

Джордж був другою дитиною у сім'ї. Батьки купили фортепіано для занять його старшого брата. Яке ж було здивування батьків, коли молодший брат за короткий час досяг настільки великого успіху, що залишив брата далеко позаду. На превелику радість братів було вирішено, що музикувати на фортепіано буде Джордж.

Уже із 17 років Джордж починає працювати піаністом-популяризатором в одному з видавництв. Поступово до нього приходить успіх. Він привертає увагу продюсерів Бродвею. Його музику включають до мюзиклів, оперет. Увесь цей час композитор працює зі своїм братом, який пише всі тексти для його творів. Твори композитора мали великий успіх серед публіки та виконавців, багато з них використовувалися для фільмів.

Я у світі музики: співаю, відчуваю

РІДНА МОВА

Вірші П. Осадчука

Музика Б. Гірського

Як сон-ця без-смерт-но-го ко-ло, що крес-лить у не-бі пу-ті, лю-
 біть сво-ю мо-ву й ні-ко-ли ї-ї не за-будь-те в жит-ті. Не-
 хай в тво-їм сер-ці лю-бо-ві не згас-не свя-щен-ний во-гонь як
 впер-ше про-мов-ле-не сло-во на мо-ві на-ро-ду сво-го. Ви-
 вчай-те, лю-біть сво-ю мо-ву, як світ-лу Віт-чиз-ну лю-біть! Як
 рід-ні по-ля і ді-бро-ви, як чис-то-го не-ба бла-кить, як
 чис-то-го не-ба бла-кить. Ми// кить.

1. Як сонця безсмертного коло,
 Що креслить у небі путі,
 Любіть свою мову й ніколи
 Її не забудьте в житті.
 Нехай в твоїм серці любові
 Не згасне священний вогонь,
 Як вперше промовлене слово
 На мові народу свого.

Приспів:

Вивчайте, любіть свою мову.
Як світлу Вітчизну любіть!
Як рідні поля і діброви,
Як чистого неба блакить.

2. Ми з нею відомі усюди,
Усе в ній, що треба нам, є,
А хто свою мову забуде,
Той серце забуде своє.
Вона — як зоря пурпурова,
Що сяє з небесних висот.
І там, де звучить рідна мова,
Живе український народ.

Приспів.**Я у світі музики: досліджую, дію**

1. Поясніть значення слів «унісон», «а капела».
2. Поміркуйте, де можна почути хорову музику.
3. Роздивіться афіші фестивалів хорового мистецтва. Чи хотіли б ви взяти участь у такому фестивалі?

4. **Працюємо разом.** Чи хотіли б ви співати у хорі? Поміркуйте, якими якостями мають володіти учасники цього колективу. Спробуйте організувати шкільний хор, запросивши до участі в ньому своїх однокласників.
 5. **Музичний проект.** Дослідіть, у яких містах України побудовані «співочі поля» і які концерти та фестивалі там відбуваються. Розробіть проект «співочого поля» у вашому рідному місті або селі.
- Завдання за бажанням.** Відвідайте із друзями концерт хорової музики, розкажіть про свої враження.

II

Подивіться на ці величні споруди. Що нагадують вам їх образи? Можливо, великі дзвони?

- 1 — Глухів; 2 — Севастополь; 3 — Харків; 4 — Ужгород;
5 — Кам'янець-Подільський; 6 — Новомосковськ

Чи ходили ви з родиною до церкви? Що вас вражає в храмі найбільше? Навпевно, сама атмосфера — таємнича й урочиста: мерехтіння свічок, пахощі ладану... Ікони, мозаїки, фрески, а ще, можливо, — спів? Як ви думаєте, чому з давніх часів церковні споруди стали храмами музики?

Дзвіниця собору перетворилася на гігантський музичний інструмент, який чуло все місто. Урочисті піснеспіви, величне звучання дзвонів або органа надавали музиці характеру священнодійства.

Під час служби в храмі звучить хорова музика. Можливо, саме ця музика здатна звертатися до душі, до серця до почуттів людей краще, ніж слово. Вважається, що звуки музики в храмах — це наслідування ангельському співу.

Поміркуйте, чому музику, яка звучить у церквах або інших культових спорудах, називають **духовною**.

Духовна музика — це вокальні, інструментальні або вокально-інструментальні твори на релігійні тексти чи сюжети.

Духовну музику писали майже всі визначні композитори світу. Духовний твір для хору, що починається словами «*Іже херувими*» називається «Херувимська». Херувим — це янгол-посередник між Богом і людьми.

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Артемій Ведель, «Херувимська».

Які почуття викликає ця музика? Які образи виникають у вашій уяві? Що вражає вас у виконанні цього твору? Про що можна розмірковувати, слухаючи цей твір?

Михайло Грицюк. Артемій Ведель

ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА

Артемій Лук'янович ВЕДЕЛЬ:

*«І, якщо даром отримали,
маємо даром іншим давати,
щоб не стати невдячним
рабом, що заховав свій
талант у землю».*

Артемій Лук'янович Вєдель (1767–1808) — український композитор, співак, диригент хору. Виховувався в Київському духовному училищі, співав у архієрейському хорі, в який повернувся через кілька років регентом, тобто керівником. Працював у Москві, Харкові та Києві. Пізніше став послушником у Києво-Печерському монастирі. Писав виключно духовну музику. Всі його твори написані для хору і мають виконуватися а капела, тобто без інструментального супроводу.

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Яка музика звучить у храмі? Поміркуйте, чи може там виконуватися світська музика.
2. Дослідіть, які композитори світу писали хорову духовну музику.
3. Роздивіться скульптурні зображення Артемія Веделя. На основі своїх вражень від прослуханої музики, а також довідкової літератури складіть розповідь про нього. Наскільки скульптурні образи співзвучні з музикою композитора? Поясніть.
4. **Музичний проект.** Підготуйте колаж на тему «Музика у храмі».
Завдання за бажанням. Відвідайте із батьками або друзями храм у місті (селі), де ви живете. Зверніть увагу на музику, яка там звучить. У чому особливість цього звучання? Розкажіть про свої враження.

ІНСТРУМЕНТАЛЬНА МУЗИКА

Кожний із музичних інструментів, як і голос людини, має свій тембр. Він залежить від матеріалу, з якого виготовлений інструмент, — дерева чи металу, від розміру та форми корпусу, способів видобування

звуків. За цими ознаками, як ви знаєте, утворилися певні групи інструментів.

I

|| Пригадайте, які існують сімейства музичних інструментів.

До **струнних** інструментів належать смичкові: скрипка, альт, віолончель і контрабас. Також у групу струнних входять арфа і популярна гітара. **Духові** інструменти залежно від матеріалу розподіляються на дві підгрупи: **дерев'яні** та **мідні**. Всім відомі пронизливо дзвінкі — «металеві» — голоси труби, валторни чи тромбона. Звучання **ударних** інструментів, наприклад барабанів і металевих тарілок, гучне, різке. Окрему груп утворюють **клавішні** інструменти: фортепіано, орган, баян.

Схема розміщення інструментів у симфонічному оркестрі

За допомогою схеми розкажіть про розміщення інструментів у симфонічному оркестрі.

А як зробити, щоб музичні інструменти грали злагоджено, не втрачаючи неповторність свого власного голосу? У музиці, як і в живописі, треба гармонійно дібрати звукові кольори. Майстер-художник використовує велику палітру різних відтінків, які поповнюють один одного в композиції. Так і в музиці. Історія музичної культури — це пошук особливого звукового колориту, гармонійного набору численних звукових фарб для злагодженого ансамблевого звучання.

Дитячий вокальний ансамбль

Ансамбль народних інструментів

Ансамбль — це не лише метро-ритмічна злагодженість. По-перше, це спільне музичне звучання, тобто гра одного музичного твору кількома виконавцями. По-друге, це злагодженість, стрій, звучання кількох інструментів або голосів. По-третє, це назва колективу музикантів. Наприклад, ансамбль скрипалів, ансамбль баяністів, вокальний ансамбль, камерний ансамбль.

Національний камерний ансамбль «Київські солісти»

Слово «камера» з латинської означає «кімната», тобто це невеликий ансамбль. Також слово «ансамбль» може бути використано як назва музичного твору. Гра в ансамблі потребує від музикантів особливого вміння, скільки б виконавців не грало разом — двоє (**дует**), троє (**тріо**) чи більше.

Квартет — це вокальний або інструментальний ансамбль, що складається з чотирьох виконавців.

Пригадайте байки І. Крилова «Квартет» та Л. Глібова «Музики». Про який ансамбль писали байкарі? Якими зображені музиканти у байках? Чому героям байки так і не вдалося виразно виконати музику разом?

Акоп Халафян. Квартет

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Василь Барвінський, квартет для двох скрипок, альту і віолончелі.

Які ваші враження від музики квартету? Як вона вплинула на вас? Чи відчуваються у квартеті інтонації української народної музики? Порівняйте ансамблеве виконання музики квартетом з виконанням про яке писали байкарі.

Посміхніться! Роздивіться зображення інструментальних квартетів. Назвіть інструменти, на яких грають музиканти. Придумайте підпис до кожної фотографії.

Дмитро Акимов, «Марш нічних гномів»
(п'єса для ксилофона з оркестром)

Якими музичними засобами композитор передав образи гномів? Чи допомагають інструменти у створенні образу?

Василь БАРВІНСЬКИЙ:

*«Музичний шлях,
хоч часто буває всипаний
квітами-ружами, проте й
розжі мають колючки, які не
раз ранили руки до крові.
Тільки той є правдивим
музикантом, хто любить це
мистецтво і, незважаючи на
невдачі, не полишає його».*

Василь Олександрович Барвінський (1888—1963) — український композитор, піаніст, педагог, диригент, музичний критик, організатор музичного життя. Спадщина композитора-лірика складається переважно з камерно-інструментальних творів, зокрема й для дітей.

Першою вчителькою музики композитора була мати — Євгенія Любович, співачка і педагог. Пізніше його навчання як піаніста і композитора проходило у Львівській та Празькій консерваторіях. Початок творчої та педагогічної діяльності Барвінського пов'язаний з Львовом, де він очолював Вищий музичний інститут імені М. Лисенка. Його рецензії та музично-критичні замітки друкувались у кількох десятках газет і журналів.

У 1948 р. В. Барвінського заарештували, він відбував покарання в одному з концтаборів Мордовії. Навіть там композитор активно працював, організовуючи самодіяльні колективи, навчаючи музичної грамоти всіх бажаючих. До Львова повернувся через 10 років без права викладати в навчальних закладах. До останніх днів життя Василь Барвінський продовжував творити: відновлював по пам'яті свої знищені під час арешту твори, безкоштовно консулював піаністів, брав участь у роботі Спілки композиторів. Після смерті Василя Барвінського було реабілітовано.

МУЗИЧНИЙ КАЛЕЙДОСКОП

З давніх часів люди відчули й усвідомили різницю у звучанні музичних інструментів. Наприклад, в Англійському драматичному театрі часу Шекспіра глядачі ще до підняття завіси знали, що буде відбуватися в наступній дії: трубні фанфари повідомляли про вихід короля, посланників і вельмож; барабани супроводжували битви й марші, а ніжні голоси флейт співали в сценах весіль і релігійних церемоній. Похмурі, зловісні голоси тромбонів чулися в сценах похорону, а лютні та скрипки акомпанували пісням про кохання. Це було тоді, коли ще не існувало симфонічних оркестрів.

Я у світі музики: співаю, відчуваю

ВЕСНЯНКА

Вірші А. Навродського

Музика В. Філіпенко

Прий - ди, прий - ди, вес - но крас - на, че - пу - ри нам рід - ний край,
За - сві - ти нам, сон - це яс - не, зна - ми в гур - ті по - гу -

ляй. Там, та - ба - да - ба, там, та - ба - да - ба, там, та - ба - да - ба, там - та - ба - да - ба

там, та - ба - да - ба, там, та - ба - да - ба, там, та - ба - да - ба, та - ба - да.

При - не - си, вес - но, нам ряс - ні до - щі, ряс - ні до - щі.
Хай всю - ди піс - ня лу - на, піс - ня лу - на, піс - ня лу - на.

При - не - си, вес - но, нам ра - до - щі, ра - до - щі.
Хай нам зу - стрі - неть - ся дів - чи - нонь - ка

гар - на.

1. Прийди, прийди, весно красна,
 Чепури нам рідний край.
 Засвіти нам, сонце ясне,
 З нами в гурті погуляй.
 Там, та-ба-да-ба, там, (тричі)
 Там, та-ба-да-ба, та-ба-да.

Приспів:

Принеси, весно, нам
 Рясні дощі, рясні дощі.
 Принеси, весно, нам
 Радощі, радощі.

Хай всюди пісня луна,
 Пісня луна, пісня луна.
 Хай нам зустрінеться
 Дівчинонька гарна.

2. Прийди, весно, в наші села,
 Принеси нам дивних див:
 Очі синії веселок,
 З хуртовинами садів.
 Там, та-ба-да-ба...

Приспів.

Я у світі музики: досліджую, дію

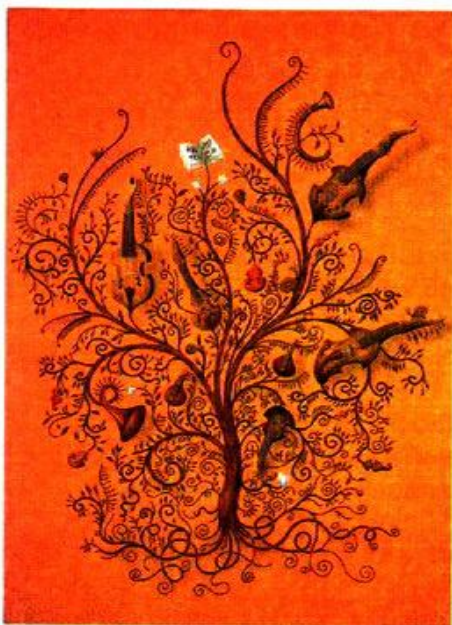
1. Які групи музичних інструментів ви знаєте?
2. Як ви розумієте значення слова «квартет»? Поясніть.
3. Поміркуйте: що необхідно для того, щоб ансамблеве виконання — вокальне чи інструментальне — було красивим і злагодженим?
4. Пригадайте вірші, байки або казки про музику. Чим вони схожі, а чим відрізняються? Порівняйте їх.
5. **Працюємо разом.** Обговоріть з однокласниками, який музичний ансамбль ви хотіли б організувати у школі чи класі. Спробуйте реалізувати задумане.

Завдання за бажанням. У вільний час дослідіть творчість популярних українських вокальних і вокально-інструментальних ансамблів («Пікардійська терція» тощо). Підготуйте програму шкільного тижня сучасного українського вокально-інструментального мистецтва.

II

Упродовж історії музичної культури композитори поступово зрозуміли, що звучання з'єднаних разом інструментів відкриває величезні можливості у виконанні музики. Так поряд із розвитком ансамблевого музикування утвердився класичний тип *симфонічного оркестру*, який складається з чотирьох основних груп інструментів: струнних, дерев'яних духових, мідних духових, ударних. Керує оркестром, у якому зазвичай буває 50–75 музикантів, *диригент*. За *партитурою*, тобто окремим записом усіх голосів складного музичного твору, він стежить, як відбувається розвиток музики, спеціальною *диригентською паличкою* вказує виконавцям, коли яким інструментам треба вступати, в якому темпі й характері виконувати музику. Від майстерності диригента залежить не лише злагодженість звучання оркестру, а й оригінальність інтерпретації музичних творів.

За допомогою ілюстрації розкажіть про симфонічний оркестр. Чи відповідає художній образ дерева-оркестра вашому розумінню інструментальної музики?

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Бенджамін Бріттен, «Путівник по оркестру для молоді».

«Путівник для оркестру» починається темою, яку по черзі виконують різні інструменти. Так створюються варіації, завдяки яким тема кожного разу звучить по-різному, в іншому тембровому забарвленні.

Пригадайте, що таке музичні варіації. Охарактеризуйте тембри інструментів, що виконують тему.

ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА

Бенджамін
БРИТТЕН:

*«Вчитися — це все одно,
що пливати проти течії:
як тільки перестаси вродти,
тебе відносить назад».*

Бенджамін Бріттен (1913–1976) — англійський композитор, диригент, піаніст. Писати музику Бенджамін почав із 8 років. У 12 років він написав «Просту симфонію» для струнного оркестру. Пізніше навчався в лондонському Королівському музичному коледжі (консерваторії). Першим значним твором Бріттена-композитора стала симфоніета для камерного оркестру. Потім з'явилися «Прості варіації» для струнного оркестру, «Сім сонетів Мікеланджело».

«Путівник по оркестру» призначений для людей, які вперше слухають оркестрову музику. Композитор поетапно знайомить своїх слухачів з інструментами і їх поєднаннями. Завдяки яскравій музиці та оригінальності композиції «Путівник по оркестру» залучив до музичного мистецтва безліч нових шанувальників.

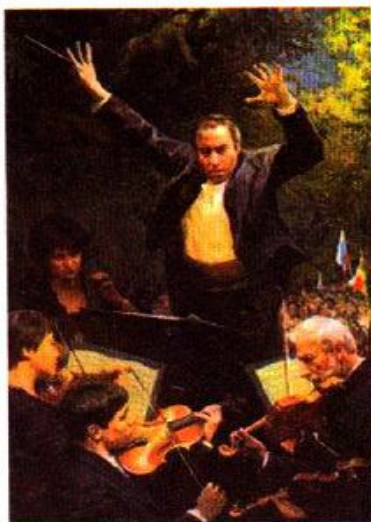

Я у світі музики: досліджую, дію

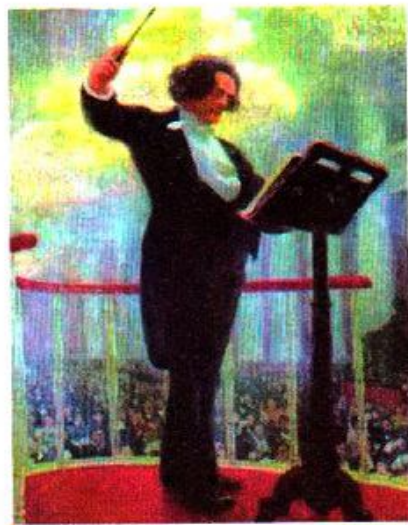
1. Які групи інструментів входять до складу симфонічного оркестру? Пригадайте назви зображених інструментів. Об'єднайте їх у групу, до якої вони належать. Знайдіть «зайвий».

2. Дослідіть історію виникнення симфонічного оркестру. Підготуйте відповідне повідомлення з музичними прикладами.

Пауль Хельм.
Диригент

Ілля Рєпін.
Портрет диригента

3. Роздивіться репродукції картин і розкажіть: яку роль виконує в оркестрі диригент?
4. Знайдіть інформацію про найвідоміших диригентів світу. Поясніть, як ви розумієте вислів «Диригентська палочка — продовження руки людини».

Завдання за бажанням. Перегляньте музичний мультфільм-жарт «Країна Оркестрія» (<http://www.youtube.com/watch?v=UBzKr2XRZKg>). Що нового про симфонічний оркестр ви дізналися?

СИМФОНІЧНА МУЗИКА

Симфонічною називають інструментальну музику, призначену для виконання симфонічним оркестром. Для нього створено багато музики різних жанрів і форм. Оркестрові твори — симфонії, увертюри, концерти тощо — писали композитори минулого і сучасності.

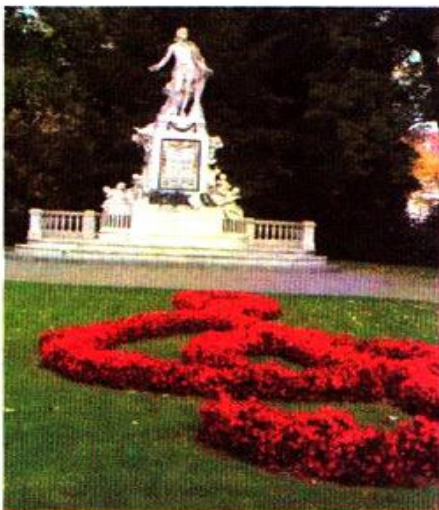

Пригадайте, що таке симфонія.

Симфонія в перекладі з грецької — «співзвуччя». Перші, або як їх називають, ранні симфонії з'явилися у німецькому місті Мангеймі. Саме там збиралися дивовижні музиканти для того, щоб грати разом в оркестрі. Кожен із них був майстром своєї справи. Саме тому оркестр викликав захоплення всіх, хто чув його.

Але був ще один секрет, який підсилював інтерес слухачів. Ці прекрасні музиканти навчилися грати разом злагоджено і гармонійно. Тобто музика могла звучати не просто гучно або тихо, а й з динамікою, що поступово змінювалася. Звичайно, кожен окремо володів цим прийомом уже давно, але щоб усі інструменти водночас змогли підсилювати звук або поступово затихати, — так до них ніхто не виконував музику.

Симфонії мангеймських композиторів приводили у захват В. А. Моцарта — великого композитора-симфоніста, який подарував світові класичний (зразковий) тип симфонії.

Пам'ятник Моцарту у Відні

Яку музику Моцарта ви слухали в початковій школі? Чи подобається вона вам? Поясніть, чому.

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Вольфганг Амадей Моцарт, «Симфонія № 40 соль-мінор» (I частина).

Послухайте першу частину симфонії В. А. Моцарта, намагаючись простежити, як розвивається головна тема, як змінюється музика. Визначте тембри інструментів, що звучать. Наспівуйте мелодію головної партії, відчуйте виразність інтонації.

Послухайте фрагмент першої частини симфонії № 40 в аранжуванні та виконанні оркестру Поля Морія. Порівняйте. Що змінилося?

МУЗИЧНИЙ КАЛЕЙДОСКОП

Партитура «Котячої симфонії». Цю п'єсу, створену німецьким композитором Моріцем ван Швіндом, справді можна виконати. Адже силуети котів спираються на конкретні ноти. До речі, вказано, що свій твір композитор написав саме для скрипки.

Вольфганг Амадей МОЦАРТ:

*«Ані висока ступінь
інтелекту, ані уява,
ані вони разом не створюють
генія. Любов, любов, любов —
це душа генія».*

Вольфганг Амадей Моцарт (1756–1791) — видатний австрійський композитор, клавесиніст, органіст, диригент, один із найславніших представників світової музичної класики. Моцарт широко визнаний: його унікальність полягає в тому, що він працював у всіх музичних жанрах того часу й у всіх досяг найвищої майстерності.

Народився в маленькому містечку Зальцбург. Його батько був освіченим музикантом, грав на скрипці, органі, керував церковним хором, писав музику, а також був прекрасним педагогом. Він був першим учителем свого обдарованого сина. У чотири роки Вольфганг написав свої перші твори. Його настільки зачаровували заняття музикою, що він багато годин проводив за інструментом.

Маленький Вольфганг самостійно опанував гру на скрипці та органі. Його швидкий розвиток вражав людей, і його назвали «дивом-дитиною», вундеркіндом. У шість років він виступав із концертами в різних містах світу. Коли Моцарту виповнилося 13 років, його батько, вирішивши дати сину найповнішу музичну освіту, відправив його в Італію, де маленький композитор підкорив усіх своїм талантом: Папа Римський посвячує Моцарта у лицарі Золотої шпори, а також його обирають у члени італійської філармонічної академії.

У 16 років Моцарт, який вивчив французьку, англійську, латинську та італійську мови, на рівні з дорослими і відомими музикантами пише різноманітну музику: концерти, симфонії, меси, опери та камерні твори.

Він прожив лише 36 років, але написав дуже багато творів, серед яких опера «Чарівна флейта» — яскрава казка про мудрість, добро і справедливість. Її створено за мотивами кількох казкових сюжетів. Головні дійові особи опери — мудрий і добрий чарівник Зарастро та безжалісна і мстива Цариця Ночі.

МУЗИЧНА СКАРБНИЧКА КАЗОК І ЛЕГЕНД

ПРО КАЗКОВУ ТАЄМНИЦЮ МАЛЕНЬКОГО МОЦАРТА

Фрагмент казки «Таємниця запічного цвіркуна» Г. Циферова

У ту вечірню годину в квартирі Моцартів було тихо. Закутавшись у татів сюртук, Вольфганг дрімав у кріслі.

І раптом! Що б це могло бути?! Такий довгий і дивний звук...

Малюк устав, щоб подивитися, і тут...

Закинувши на плече полу оксамитового плаща, Цвіркун низько уклонився хлопчикові:

— Добрий вечір, маленький добродію!

— Добрий вечір, — здивувався Моцарт.

Запінний Цвіркун підняв свою чарівну скрипочку, підняв смичок... і заграв...

Він грав так чудово, що, не витримавши, хлопчик вигукнув:

— Яка краса! Ніхто в Зальцбурзі не грає так майстерно! От якби мені стати таким музикантом!

— А що ж вам заважає, маленький добродію? — запитав Цвіркун. — Мені здається, у вас є і слух, і серце.

— Але я ще маленький! — розсердившись, сказав Моцарт і з досадою тупнув ніжною.

Тоді Цвіркун теж тупнув ніжною.

— Соромтесь, я ж менший від вас! Мені всього рочок, а вам — чотири! І вже давно пора стати справжнім маестріно!

— Ви маєте рацію, — зніяковів Моцарт. — Але ноти. Ах, ці ноти! Я завжди їх забуваю!

І тут Цвіркун, який вмів розмовляти, посміхнувся і сказав:

— Тому-то я і прийшов! Зараз я зіграю одну чарівну мелодію. Запам'ятайте її, і тоді ви будете пам'ятати й усі інші! Слушайте!..

І Цвіркун заграв! Ніколи раніше не доводилося Вольфгангу чути музику, подібну цій!

Замовк останній звук.

— Прощайте, маестріно. Сподіваюся, з часом, коли ви станете знаменитим музикантом, ви згадайте про мене! — сказав Цвіркун і, відкланявся...

Кадр із мультфільму «Таємниця запічного цвіркуна»

Я у світі музики: співаю, відчуваю

ЗЕЛЕНЕ СЛОНЕНЯ

Вірші О. Вратарьова

Музика І. Кириліної

mp

На остро - ві Ла-бем - ба В за -

то - ці Ба-ла-бем - ба Жи - ли со - бі зви - чай - ні

mf

Спі - ва - ю - чі сло - ни. Жи -

ли со - бі тай го - ді, Спі - ва - ли при на - ро - ді,

А вран - ці при на - го - ді Роз -

ка - зу - ва - ли сни. Бем - ба, ла - бем - ба.

Бем - ба, ла - бем - ба, бем - ба, ла - бем - ба, ба.

Бем - ба, ла - бем - ба, бем - ба, ла - бем - ба, бем - ба, ла - бем - ба,

ба. Прий - ба. Бем - ба, ла - бем - ба,

бем - ба, ла - бем - ба, бем - ба, ла - бем - ба, ба.

1. На острові Лабемба
В затоці Балабемба
Жили собі звичайні
Співаючі слони.
Жили собі та й годі,
Співали при народі,
А вранці при нагоді
Розказували сни.

Приспів:

Бемба, лабемба.
Бемба, лабемба,
Бемба, лабемба, ба. (Двічі)

2. Прийшла зима на острів.
А там зима — це дощик,
Холодний довгий дощик,
Небесний водограй.
Але слонові сухо,
Бо два слонові вуха —
Великі парасольки,
накрийся і співай.

Приспів.

3. Набридло зимувати.
Під вухами співати.
Одна-єдина думка
У кожного слона.
Коли ж то сонце вийде,
Коли ж, нарешті, прийде
Зелена і весела
Танцююча весна.

Приспів.

4. І сонечко заграло,
Веселка запалала.
І в чисте поле вийшло
Зелене слоненя.
— Чому це ти зелене?
Навіщо ти зелене?
Для чого ти зелене?
— Тому, що я — весна.

Приспів.

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Послухайте симфонічні твори В. А. Моцарта (за вибором) поміркуйте, що вас приваблює і вражає в його музиці.
2. Створіть кросворд за творчістю композитора.
3. Підготуйте комп'ютерну презентацію «Таємниці таланту Моцарта».
4. На дозвіллі послухайте музичні твори В. А. Моцарта у сучасному аранжуванні. Дослідіть: чим відрізняються класичне і сучасне виконання?

Завдання за бажанням. Прочитайте казку Г. Циферова «Таємниця запічного цвіркуна» або подивіться мультфільм, створений за цим художнім твором (www.youtube.com/watch?v=gPM0SmfvUY4). Поділіться враженнями з однокласниками.

Портрет Моцарта в дитинстві

II

Симфонічна музика досить складна для сприйняття. Недосвідчених любителів музики вона «лякає» важкістю розуміння і запам'ятовування. Як ви гадаєте, чому так відбувається?

Роздивіться репродукції картин. Поясніть, чому художники дали своїм творам саме такі «музичні» назви.

1

1 — Оксана Збруцька. Різдвяна симфонія
2 — Джеймс Уїстлер. Симфонія у білому

2

Симфонія — це такий жанр музики, який дає можливість різними музичними засобами відтворити значні ідеї, передати глибокі почуття і переживання.

МУЗИЧНИЙ КАЛЕЙДОСКОП

Симфонією тривалий час називали «оперний вступ». Саме той, який ми сьогодні називаємо *увертюрою*. Симфонії-увертюри були невеликими інструментальними творами, які виконували для того, щоб у глядацькому залі встановилася тиша і публіка налаштувалася на дію, яка буде представлена. Пізніше слово *симфонічний* «прилаштувалося» до оркестру, який грав музику перед початком оперної вистави.

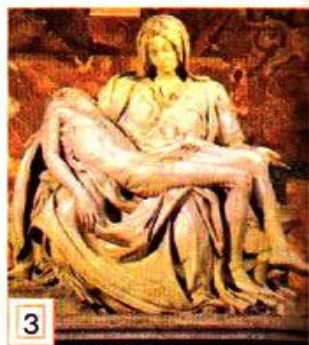
Пригадайте симфонію, яку слухали на минулому уроці. Хто її написав? У якому темпі звучала I частина?

Зазвичай перша частина симфонії звучить у швидкому темпі і наповнена драматичним змістом, друга — повільна — це ліричний центр композиції, третя — жвава музика, що має танцювальний або жартівливий характер, а четверта — швидка — це фінал симфонії, тут підбиваються підсумки розвитку тем і образів твору. Отже, симфонічний цикл складається з чотирьох контрастних частин.

До симфоністів, тобто авторів симфонічної музики, належить і видатний німецький композитор Людвіг ван Бетховен, який створив дев'ять симфоній. Найвідоміша — П'ята симфонія, присвячена долі людства. Під час написання симфонії часткова втрата слуху композитора завершилася повною глухотою. Але Бетховен перемагає удар долі, він не зломлений. Тому його музика сповнена інтонаціями мужньої боротьби.

Героїчні образи музики Л. Бетховена часто порівнюють зі скульптурними та живописними творами італійського художника Мікеланджело, із грецькою скульптурою Ніки Самофракійської — богині перемоги. Поясніть, чому.

1 — Ніка Самофракійська; Мікеланджело Буанарроті; 2 — Моїсей; 3 — П'єта

Людвіг ван БЕТХОВЕН:

*«Музика
має висікати вогонь
з людських сердець».*

Людвіг ван Бетховен (1770 – 1827) — німецький композитор, піаніст, органіст, диригент, якого по праву вважають одним із найвидатніших за всю історію людства. Творчість Бетховена тісно пов'язана з мистецтвом Німеччини та Австрії.

Людвіг ван Бетховен народився у Бонні. Хлопчик ріс у злиднях. Одного разу, помітивши, з якою увагою і насолодою чотирирічний Людвіг слухає музику, батько став учити його гри на фортепіано, а потім і на скрипці. До занять сина він ставився не тільки суворо, але навіть жорстоко, примушуючи його працювати цілими днями і «надихаючи» ляпасами і стусанами. Батько не дозволяв сину навіть грати з однолітками. Він прагнув якнайшвидше розвинути талант дитини, щоб зробити з нього джерело прибутку, отож загальна освіта Людвіга була поверховою. Вона обмежилася відвідуванням протягом кількох років початкової школи, де юний музикант учився читати, писати, рахувати і трохи вивчав латину.

Музика Бетховена відрізняється стрункістю, красою форми, глибиною та багатством змісту. Він створює симфонії, квартети, увертюри, сонати, вокальні твори. У 44 роки Бетховен досягає визнання. Але все це не втішає композитора, який починає катастрофічно глухнути. Погіршення слуху і здоров'я загалом, похмурий настрій, важкий матеріальний стан засмучують останні роки його життя.

Музиці Бетховена притаманні величезний заряд енергії. Дуже важлива риса — відчуття гармонії зі світом, зв'язок із людством, віра в радість життя. Недаремно фінал його Дев'ятої симфонії — «Ода до радості» — сьогодні визнано гімном об'єднаної Європи.

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Людвіг ван Бетховен, П'ята симфонія.

Спробуйте розповісти про загальний характер частин симфонічного циклу? Порівняйте початок і фінал твору. Яким ви уявляєте героя симфонії?

На початку *першої частини* симфонічного циклу звучить «тема долі», яка пронизує всю музику симфонії Бетховена. «Так доля стукає у наші двері», — говорив сам композитор.

У *другій частині* (варіації на тему оповідного характеру) основна тема симфонії звучить глухими ударами долі, ніби нагадує про себе.

У *третьій частині* (скерцо) тема долі з'являється на тлі тривожних інтонацій: боротьба триває...

Урочистий *фінал* — кульмінація твору. Величний маршовий поступ символізує перемогу. Так композитор втілює ідею симфонії: «Від темряви — до світла, через боротьбу — до перемоги!»

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Спробуйте узагальнити тему про особливості вокальної та інструментальної музики.
2. На дозвіллі послухайте симфонічні твори Л. Бетховена, зокрема й у сучасному аранжуванні. Чим відрізняються ці виконання?
3. Уявіть, що вам запропонували дібрати музику до комп'ютерної гри. До якої гри ви використали б музику Бетховена? Свою думку аргументуйте.

Завдання за бажанням. Роздивіться сучасний пам'ятник Бетховену у Бонні. Підготуйте повідомлення «Образ Бетховена в європейській культурі».

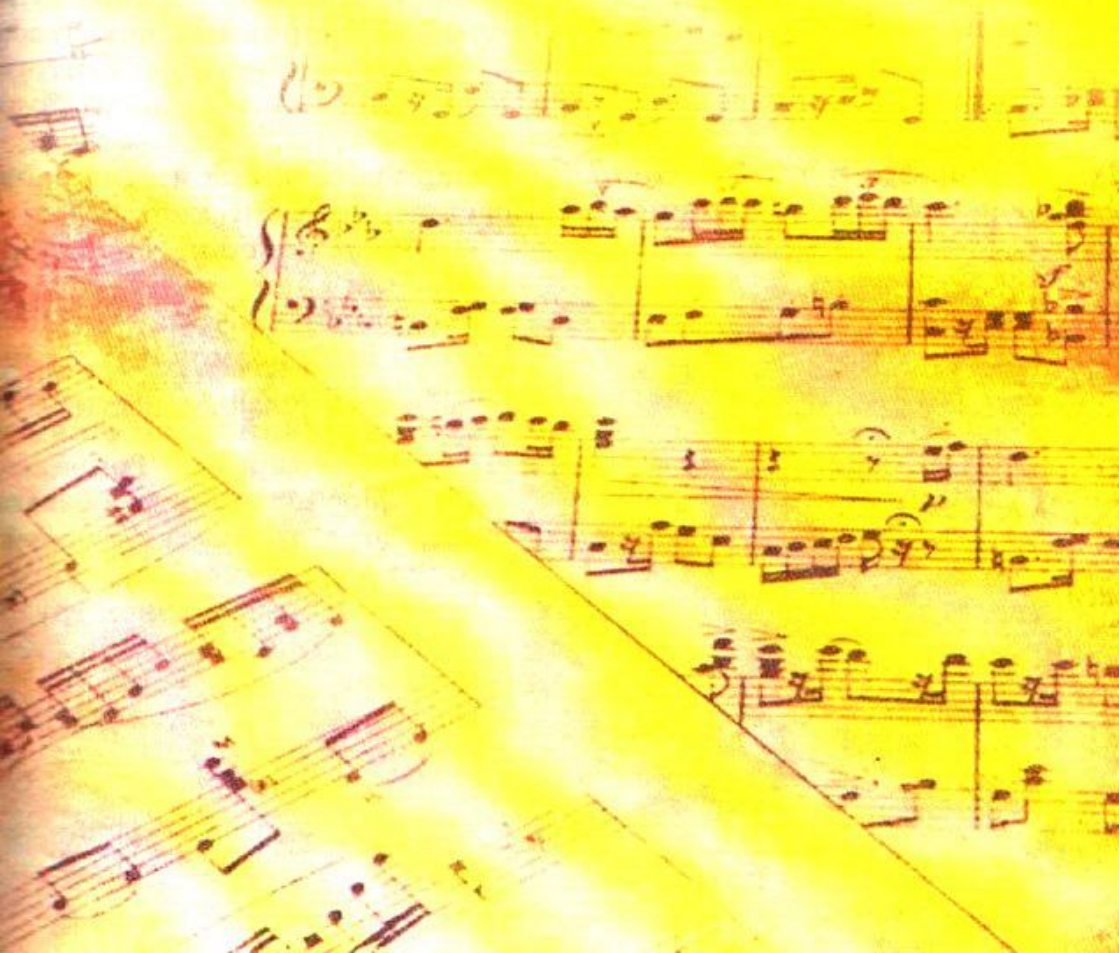

РОЗДІЛ

4

ВЗАЄМОДІЯ МУЗИКИ З ІНШИМИ ВИДАМИ МИСТЕЦТВА

*Музика — посередниця між життям
розуму та життям почуттів.
Людвіг ван Бетховен*

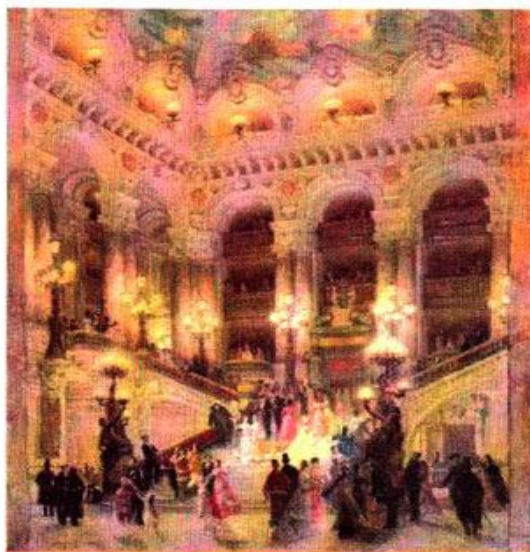
У МУЗИЧНОМУ ТЕАТРІ: ОПЕРА

Театр — вид мистецтва, в основі якого — виступ акторів на сцені перед глядачами. У музичному театрі, на відміну від драматичного і лялькового, зміст вистави розкривається мовою музики у поєднанні з іншими видами мистецтва.

I

Опера — один із найпопулярніших музично-театральних жанрів. Виникла опера в Італії. Творцями нового жанру були поети і музиканти, які схилилися перед античним мистецтвом і прагнули відродити давньогрецьку трагедію. Композитори брали за основу сюжети античних міфів і перекладали їх на музику.

Поява опери саме в Італії є не випадковим явищем. Ця країна вважається батьківщиною прекрасного співу *бельканто*.

Фойє Паризької опери,
відкритої 1875 р.

Перші оперні спектаклі вразили і здивували публіку. Театральні актори, замість того, щоб розмовляти, раптом заспівали. Але згодом цей музичний жанр став досить популярним. Тривалий час опера існувала як розвага насамперед заможних людей. Деякі аристократи мали приватні оперні театри і трупи співаків, інші регулярно відвідували оперні спектаклі. Поступово опера поширилася у різних країнах. Почалося будівництво оперних театрів у великих, а згодом і маленьких містах Європи.

В опері гармонійно взаємодіють і доповнюють один одного різні види мистецтва. На основі літературного сюжету об'єднуються *музика, театр, образотворче мистецтво і хореографія.*

ОПЕРА

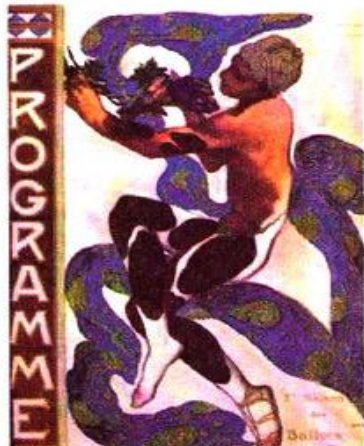
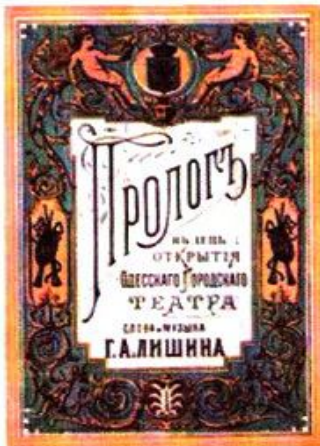

Яку роль в опері виконує лібрето?

Лібрето — це короткий літературний виклад сюжету опери, оперети, балету, мюзиклу.

У перекладі з італійської мови слово лібрето означає «книжечка». Лібрето може бути видано у вигляді окремої брошури або вміщено в театральній програмці.

Де можна дізнатися про репертуар оперних театрів і виконавців головних ролей? Чи важлива афіша для оперного спектаклю?

Головні партії в опері виконують співаки-солісти. У кульмінаційні моменти вони співають *арії*, у яких висловлюють свої почуття, переживання, думки, мрії. Арія — оснований засіб індивідуальної характеристики героя опери, його своєрідний музичний портрет. Іноді спів оперних виконавців нагадує усну мову декламаційного характеру. Це — речитатив. Під час його виконання розгортається оперний сюжет. Сольні епізоди в опері чергуються з ансамблями — дуетами, тріо, квартетами тощо.

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Вольфганг Амадей Моцарт, опера «Чарівна флейта»,
арія Цариці Ночі, дует Папагено і Папагени.

Як голос співачки (колоратурне сопрано) «змагається» з інструментами оркестру у віртуозності виконання музики? Поясніть. Якими музичними засобами композитор передає в дуеті комічний характер героїв опери?

Ескізи декорацій та афіша до опери «Чарівна флейта»

МУЗИЧНА СКАРБНИЧКА КАЗОК І ЛЕГЕНД**Про що розповіла чарівна флейта**

Дія опери «Чарівна флейта» відбувається в Давньому Єгипті. Дочку Цариці Ночі викрав жрець Зарастро. Цариця Ночі посилає принца Таміно врятувати дівчину, в портрет якої він закохався. Цариця дарує принцу чарівну флейту і радить супутника й помічника — птахолова Папагено з дзвіночками. Під час подорожі їм допомагають чарівні інструменти. Таміно дізнається про підступність Цариці Ночі і переходить на бік мудрого і доброго чарівника Зарастро. Принц витримує усі випробування на шляху до свого щастя і рятує кохану.

Опера завершується сходженням Сонця: перемогою світла над темрявою, добра і кохання над злобою й ненавистю.

Я у світі музики: співаю, відчуваю**ПИСАНКИ**

Вірші С. Жупанина

Музика В.Таловири

Ввечері ма-ту-ся нас ча-ру-є, пи-сан-ки на свя-то нам ма-лю-є.

Віск чер-па-є пи-щи-ком із блюд-ця, о-чі ма-ми ла-гід-но смі-ють-ся.

О-чі ма-ми сві-тять-ся у лас-ці, кві-тонь-ки на пи-сан-ці зір-час-ті,

а на дру-гій пів-ни-ки та бджо-ли, ми та-ких не ба-чи-ли ні-ко-ли.

Ввечері матуся нас чарує,
Писанки на свято нам малює.
Віск черпає пищиком із блюдця,
Очі в мами лагідно сміються.
Очі мами світяться у ласці,
Квітоньки на писанці зірчасті.
А на другій півники та бджоли,
Ми таких не бачили ніколи.

А на третій писанці — зірниці,
Ще й під ними — золоті жар-птиці.
На четвертій — олені та сарни,
Анап'ятій — рушничок прегарний.
Ввечері матуся нас чарує,
Писанки на свято нам малює.
Дивиться і тішиться матуся,
Я у неї малювати вчуся.

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Розкажіть, де і як виникла опера.
2. Охарактеризуйте особливості взаємодії мистецтв у опері.
3. Поміркуйте, чи може існувати опера без лібрето.

Завдання за бажанням. Перегляньте фото відомих оперних театрів світу. Ознайомтеся з історією їх створення, репертуаром.

1

2

3

4

Оперні театри: 1 — Одеса; 2 — Париж; 3 — Львів; 4 — Москва

II

II Пригадайте основні складові оперної вистави.

Окрім арій і ансамблів, важливе значення в розвитку оперної дії має *хор*. Він звучить у народних сценах, часто у фіналі опери.

Оркестр — один із головних «героїв» опери. В *увертюрі* — симфонічному вступі до вистави — звучать головні теми твору, передається його загальна емоційна атмосфера. Між діями опери інколи звучать *симфонічні картини*. Деякі композитори відповідно до сюжету також включають в оперу *хореографічні сцени*.

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Відомий український композитор Семен Гулак-Артемівський створив оперу «Запорожець за Дунаєм», яка і зараз захоплює слухачів своєю щедрістю мелодій і справжнім народним гумором.

Обираючи сюжет, С. Гулак-Артемівський намагався насамперед вивести на сцену театру рідні йому образи представників українського народу, привернути увагу слухачів до українських пісень. Сюжет переносить глядача до часів, коли після знищення Запорозької Січі частина запорожців втекла до Туреччини. Тут їхня доля складалася важко: козаків намагалися

використати як силу, спрямовану проти їхньої батьківщини. Историчні події, безсумнівно, послужили джерелом задуму, але автор опери вільно їх переосмислив.

Головні дійові особи — родина козака Івана Карася — перетічні люди, які ніби вийшли з глибин українського народу.

У фіналі опери, коли запорожці отримали довгоочікувану змогу повернутися на батьківщину, звучить урочистий хор, де яскраво виражені радісні почуття героїв та їхні сподівання на кращу долю.

Сцени з опери «Запорожець за Дунаєм»

Семен Гулак-Артемівський, опера «Запорожець за Дунаєм», увертюра, дует Одарки і Карася, фінальна сцена і хор «Там за тихим за Дунаєм».

Якими музичними засобами композитор характеризує головних героїв? Поміркуйте: цей дует ліричний чи комічний? Поясніть. Охарактеризуйте музичні засоби, притаманні фінальній сцені опери.

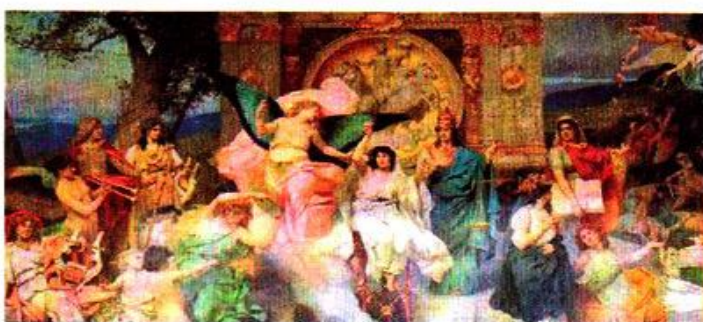
Я у світі музики: досліджую, дію

1. Які опери українських і зарубіжних композиторів вам відомі?
2. Поміркуйте: чи є майбутнє в оперного мистецтва? Яким ви його бачите? Розкажіть.
3. Які дитячі опери ви знаєте? Самостійно ознайомтеся з репертуаром Київського академічного театру опери і балету для дітей та юнацтва.

Сцени з вистав Київського театру опери та балету для дітей та юнацтва:
«Казка про царя Салтана» та «Снігова королева»

4. На прикладі завіси Львівського оперного театру розкрийте роль художнього оформлення вистави в оперному мистецтві.

Генріх Семирадський.
Завіса Львівського
оперного театру

МУЗИЧНИЙ КАЛЕЙДОСКОП

Оперний театр прийнято відвідувати у святковому одязі. У деяких зарубіжних оперних театрах чоловіків допускають на виставу, тільки якщо вони одягнені у спеціальний вечірній костюм — смокінг...

Тема 26–27

У МУЗИЧНОМУ ТЕАТРІ: БАЛЕТ

Ось уже понад три століття французьким словом *балет* називають виставу, в якій поєдналися музика і танець, драматичне і образотворче мистецтво. Звідки ж веде свій початок цей вид мистецтва? Мабуть, від народних хороводів, сюжетних танців, де музика об'єднувалася з хореографією.

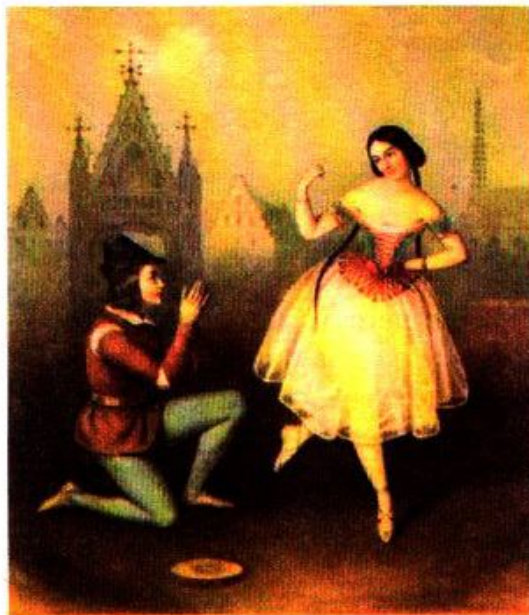
I

Пригадайте, що таке балет. Чим цей вид мистецтва відрізняється від опери?

Літературною основою балетної вистави, як і оперної, є лібрето. У створенні балету беруть участь танцівники і балетмейстер, симфонічний оркестр і диригент, художники по костюмах та художники-декоратори.

Балет, як і опера, зародився в Італії, де полюбляли і веселі танцювальні сценки на карнавалі, і пишні урочисті видовища з величавими танцями знатних дам і кавалерів. У Франції в той самий час розквітло мистецтво придворного балету та сформувалася його специфічна хореографічна мова.

Прагнучи зробити свій танець легким, повітряним, танцівниці намагалися встати на кінчики пальців, що привело до винаходу *пунтів*, розвитку техніки жіночого танцю.

Сцена з італійського балету XVIII ст.

Балет складається із *класичного танцю, характерного танцю* і *пантоміми*.

Але потрібно розуміти особливості його складових. *Класичний танець* — дуже граціозний. Всі його рухи і пози витончені та піднесені.

Класичний танець з балетів «Лебедине озеро» та «Лісова пісня»

Характерний танець побудований на основі не класичних, а народних хореографічних елементів.

Характерний танець з балету «Лускунчик»

І, нарешті, не менш важлива ще одна складова частина балету — *пантоміма* (від грецького — «все відтворюючий наслідуванням»). Це рухи, жести, якими актори ніби розмовляють одне з одним. За допомогою пантоміми передається зміст вистави, розвиток її сюжету.

Сцена з балету «Мауглі»

Л.Ч. Чайковский «Балет „Щелкунчик“

25р 1992
Россия Rossija10р 1992
Россия Rossija

«Лускунчик» Петра Ілліча Чайковського — один із найпопулярніших у світі балетів, який у багатьох країнах став частиною новорічно-різдвяного святкування. В основу лібрето цього балету покладено сюжет казки Е. Т. Гофмана «Лускунчик та мишачий король». Композитор створив геніальну музику, найголовніша тема якої — пошуки людиною своєї справжньої суті.

Чудова музика П. Чайковського вабила багатьох хореографів, тому балет пережив рекордну кількість постановок. Його трактували і як просту дитячу виставу, і як розкішну різдвяну казкову феєрію, балет-свято, балет-гру. В різний час на різних сценах свої сценічні версії «Лускунчика» втілювали різні хореографи.

Пригадайте, про що розповідається в казці «Лускунчик та мишачий король». Які фрагменти з цього балету ви слухали раніше?

Так пошуковий портал Google відзначив 120-річчя балету «Лускунчик»

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Петро Чайковський, «Лускунчик», фрагменти з балету: «Вальс снігових пластівців», «Вальс квітів», сцена битви Лускунчика з мишами.

Що виникає в уяві під час сприймання цієї музики? Які почуття охоплюють?

Порівняйте характер та настрої «Вальсу снігових пластівців» та «Вальсу квітів». Що в них є споріднене? Чим вони відрізняються?

Як композитор підкреслює казковість подій і національні особливості танців гостей на балу в казковому місті солодощів?

1

2

1 — «Вальс снігових пластівців»

2 — «Вальс квітів»

3 — «Битва Лускунчика з мишами»

3

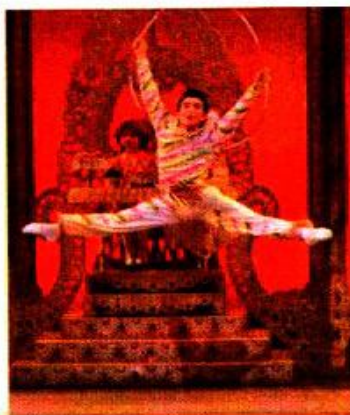

Я у світі музики: досліджую, дію

1. У яких країнах виникло і сформувалося мистецтво балету?
2. Назвіть основні складові балетної вистави.
3. Порівняйте художні особливості музично-театральних жанрів: опери й балету.
4. Пригадайте музику знайомих вам балетів. Сюжети яких літературних творів є основою їх лібрето?

II

Сольні танці називаються у балеті *варіаціями*. Подібно до оперної арії, балетна варіація немов малює портрет героя, допомагає зрозуміти його характер.

Сольний танець з балету
«Лускунчик»

Сольний танець з балету
«Попелюшка»

Часто головні дійові особи балету танцюють удвох. Їхній дует називається *па-де-де*.

«Па-де-де» з балету
«Лебедине озеро»

«Па-де-де» з балету
«Спляча красуня»

Крім солістів, у балеті бере участь і велика група артистів, яка називається *кордебалет*. Роль кордебалету аналогічна ролі хору в опері. Танці кордебалету відтіняють основну дію, вносять різноманітність у сюжет.

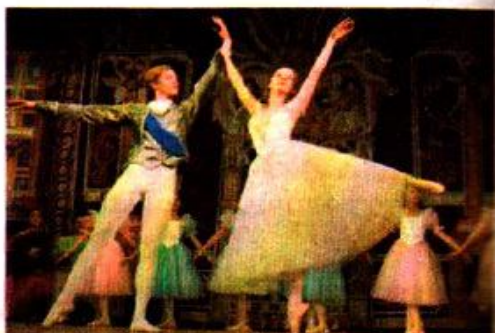
Я у світі музики: сприймаю, розумію

Пригадайте чарівну казку Шарля Перро «Попелюшка». Вона привертала увагу багатьох композиторів. Сергій Прокоф'єв вирішив написати балет спеціально для знаменитої балерини Галини Уланової.

«Попелюшка» — це класичний балет, що продовжує традиції казкового спектаклю з великою кількістю варіацій, побудованих на чарівних мелодіях вальсів.

Євгеній Устинов.
Балерина Галина Уланова

Сцени з балету «Попелюшка»

Сергій Прокоф'єв, фрагменти з балету «Попелюшка».

Якими музичними засобами створюються характери головних героїв балету?

ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА

Сергій Сергійович ПРОКОФ'ЄВ:

*«Композитор не може
все запозичувати у старих
майстрів. Він повинен
просуватися вперед своїми
власними маршрутами».*

Сергій Сергійович Прокоф'єв (1891—1953) — геній ХХ століття, що вплинув на розвиток світової музики. С. С. Прокоф'єв був автором музичних творів у найрізноманітніших жанрах: 8 опер, 7 балетів, 7 симфоній та багатьох камерно-інструментальних творів, а також музики до кінофільмів.

Народився композитор в Україні, у маєтку Сонцівці Катеринославської губернії (нині село Красне на Донеччині). Тут пройшло його дитинство, наповнене любов'ю до музики: у п'ятирічному віці він написав свою першу п'єску, а згодом — першу оперу.

Світ балетного театру увійшов у його життя ще в ранньому дитинстві. У вісім років мати привела Сергія на балет «Спляча красуня» П. Чайковського, і ця вистава на все життя залишила слід у його душі.

У віці 13 років вступив до Петербурзької консерваторії, яку закінчив як композитор, а пізніше і як піаніст зі своїм Першим концертом для фортепіано з оркестром, отримавши найвищу оцінку та гран-прі — рояль.

Сергій Сергійович залишив багату спадщину. Серед найпопулярніших його творів — балети «Ромео і Джульєтта» та «Попелюшка», симфонічна казка «Петрик і вовк», опера «Війна і мир».

До речі, на честь композитора названо міжнародний аеропорт у Донецьку.

Пам'ятник композитору
на його батьківщині

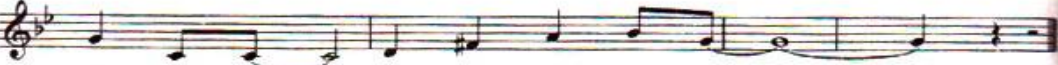

Я у світі музики: співаю, відчуваю

ШКОЛЯРІ-ШКОЛЯРИКИ

Вірші О. Вратарьова

Музика О. Злотника

 На під-ві-кон-ні в кла-сі кві - ти, нав-про-ти—Го-го - ля порт-рет. А

 ми блу-ка-є - мо по сві - ту че-рез ме-ре-жу Ін - тер-нет. Як-би не вчи-ли-

 ся у шко - лі, ні-ко-ли б не по -чу-ли ми про те-о - ре-му Пі -фа-го - ра

 і про час-тин-ки «не» і «ні». Шко-ля-рі-шко-ля-ри-ки, о-чі, як ліх-

 -та - ри - ки... По за - ко-нах фі - зи - ки — зим - но край вік - на

 Шко-ля-рі-шко-ля-ри-ки, о-чі, як ліх-та-ри - ки, по за-ко-нах

 лі - ри - ки — круг - лий рік вес-на!

1. На підвіконні в класі квіти,
напроти — Гоголя портрет.
А ми блукаємо по світу
через мережу Інтернет.

Якби не вчилися у школі,
ніколи б не почули ми
про теорему Піфагора
і про частинки «не» і «ні».

Приспів:

Школярі-школяріки,
очі, як ліхтарики...
По законах фізики —
зимно край вікна.

Школярі-школяріки,
очі, як ліхтарики,
по законах лірики —
круглий рік весна!

2. Але найкращий час у школі, це добре знає кожен клас, коли співа веселий дзвоник і на перерву кличе нас.

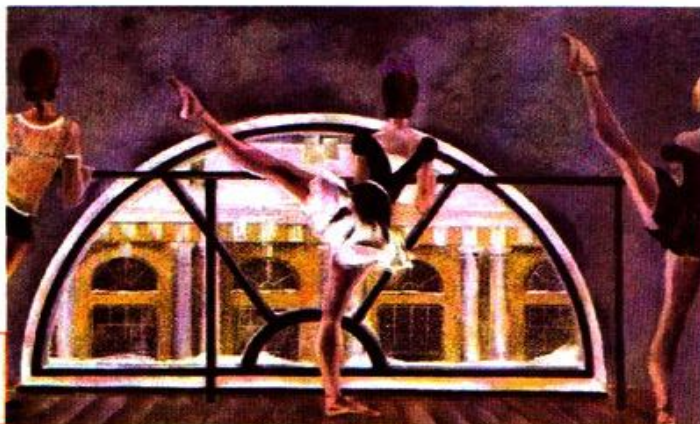
У всіх такі цікаві теми — про макіяж і Брітні Спірс. І тільки мій рудий Ромео про мене знов складає вірш.

Приспів.

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Як ви розумієте слова з балетної абетки: *па-де-де, кордебалет, пуанти, характерний танець*? Поясніть.
2. Поміркуйте, чи мають головні герої балетної вистави свої музичні характеристики-портрети. Наведіть приклади.
3. **Пофантазуйте.** Вам доручили створити сучасний балет. Який твір з художньої літератури ви оберете для літературної основи сюжету? Якими хореографічними засобами передасте боротьбу Добра зі Злом?
4. За допомогою ілюстрацій, розміщених у підручнику, а також інших матеріалів, підготуйте повідомлення про творчий шлях одного з видатних майстрів балету.

Тетяна Бруні.
Балерини

5. **Працюємо разом.** Поміркуйте і обговоріть особливості роботи танцівника. Чи є легкою, на вашу думку, професія балерини?
6. **Музичний проект.** Виконайте проект на тему «Український балет».

МУЗИКА НА КІНОЕКРАНІ

Музику супроводжує людину все життя. Ви її чуєте, переглядаючи телевізійні передачі, фільми, мультфільми. Будь-яку сучасну кінострічку завжди супроводжує музика. Чимало відомих композиторів

працювали в кіно: І. Дунаєвський, С. Прокоф'єв, М. Скорик, Є. Станкович, Д. Шостакович, А. Шнітке та ін.

I

Які спектаклі або фільми привернули вашу увагу саме яскравою музикою?

Кадри німого кіно

Музика в театрі, кіно, на телебаченні може ілюструвати дію, грати одну з головних ролей, розкриваючи зміст спектаклю, кінофільму, передачі; підкреслювати емоційний стан, настрої героїв.

Коли кіно з'явилося на світ, воно було мов немовля, бо не вмiло говорити. Дуже дивно: люди розмовляють, рухаються, вітер розкачує дерева, але нічого не чути. Що робити? Вирішили поставити музичний інструмент і посадити людину, яка буде «озвучувати» фільм. Людину, котра грала на музичному інструменті, назвали *тане́ром* (від французького — «стукати», «ударяти»). Саме музика,

оживляючи «картини, що рухались», допомагала яскравіше, глибше переживати зміст фільму.

Перегляньте фрагмент фільму «Людина з бульвару Капуцинів». Яке враження справив новий вид мистецтва на глядачів? Розкажіть.

Найчастіше німі фільми супроводжувала музика **регтайму**. Слово це означає «рваний» або «розірваний час» (конкретно термін «gag» означає звуки, що з'являються між долями такту). Це специфічний жанр імпровізаційного музикування, джерелом якого стала творчість піаністів, які використовували характерні ритмічні зрушення, «неправильні» акценти під час озвучування фільмів.

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Скотт Джоппін, «Регтайм».

Що вас вражає у прослуханій музиці? Простукайте і охарактеризуйте її ритм.

Уявіть, що вас запросили взяти участь в озвучуванні популярних кінофільмів, представлених на афішах. Яку музику ви б запропонували? Поясніть свій вибір.

Я у світі музики: співаю, відчуваю

УКРАЇНСЬКИЙ ВІНОЧОК

Вірші І. Голяш

Музика Л. Стельмащук

Для сво - го ві - ноч - ка

наз - би - ра - ю кві - тів,

Ці - лий о - бе - ре - мок

цих зем - них да - рив.

Го - лу - бих во - ло - шок,

по - льо - вих ро - ма - шок,

Та баг - ря - них ма - ків

теп - лих ко - льо - рив.

теп - лих ко - льо - рив.

Глянь — на - пра - во, Глянь — на - лі - во,

По - ди - ви - ся нав - кру - ги.

Це все кві - ти Ук - ра - ї - ни, — Це ї - ї зем - ні да - ри.

Глянь — на - пра - во, Глянь — на - лі - во,

По - ди - ви - ся нав - кру - ги.

Це все кві - ти Ук - ра - ї - ни, Кві - ти рід - но - ї зем - лі.

Це все кві - ти Ук - ра - ї - ни, Кві - ти рід - но - ї зем - лі.

1. Для свого віночка назбираю квітів,
Цілий оберемок цих земних дарів.
Голубих волошок, польових ромашок,
Та багряних маків теплих кольорів. (Двічі)

Приспів:

Глянь — направо,
Глянь — наліво,
Подивися навкруги.
Це все квіти України, —
Це її земні дари.

Глянь — направо,
Глянь — наліво,
Подивися навкруги.
Це все квіти України,
Квіти рідної землі.

2. Я вплету в віночок золоте колосся,
І промінчик сонця, й небо голубе,
І хмаринку ніжну, й вітру стоголосся.
І дощу краплинку, й листя молоде. (Двічі)

Приспів.

3. З гордістю вдягну я цей вінок на себе,
Як же мені личать квіти польові!
І тепер я знаю, що усім нам треба
Берегти багатство рідної землі! (Двічі)

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Які відомі композитори створювали музику до кіно?
2. Яку роль відіграє музика в кіномистецтві?
3. Уяви, що з кіно- та мультфільмів зникла музика. Що відбудеться?
4. Подумай, фільм на яку тему можна озвучити піснею «Український віночок».
5. **Музичний проект.** Підготуйте проект «Музика в українському кіно». Використайте кінострічки, які подобаються вам і вашим рідним.

II

А чи знаєте ви, що таке **мюзикл**? Походження цього жанру мистецтва пов'язано з оперетою (маленькою оперою). В мюзиклах за допомогою співу й усних діалогів розігрують драматичні, комічні і фантастичні історії. З усіх театральних жанрів він найбільше використовується у кінематографі.

Мюзикл — це музично-сценічний твір, у якому переплітаються діалоги, пісні, музика, хореографія.

Сюжети часто беруться з відомих літературних творів. Великий вплив на мюзикл здійснили оперета, комічна опера, водевіль.

А з'явилися вперше мюзикли в Америці наприкінці 20–30-х років ХХ століття. Вони не зовсім були схожі на сучасні вистави, тому що в них найголовнішу роль відігравали танці. У сучасному мюзиклі події відображено в піснях і танцях.

Пригадайте мюзикли, які вам довелося слухати та дивитися. Що вас найбільше в них вражає?

1

2

3

4

Сцени з мюзиклів: 1 — «День народження кота Леопольда»; 2 — «Буратіно»;
 3 — «Красуня та чудовисько»; 4 — «Червона шапочка»;
 5 — «Вовк і семеро козенят на новий лад»; 6 — «Дванадцять місяців»;
 7 — «Пеппі Довгапанчоха»; 8 — «Юнона і Авось».

Мюзикл — жанр досить складний і дорогий щодо постановки. Багато мюзиклів славляться своїми спецефектами.

Як створюється мюзикл? Мюзикл — театральний жанр, робота над яким починається з написання п'єси. Постановка п'єси здійснюється режисером-постановником. У постановці також можуть брати участь балетмейстери, фахівці зі співу.

При постановці мюзиклів часто використовуються масові сцени із співом і танцями. За формою мюзикл найчастіше є двоактним спектаклем.

Серед найвідоміших мюзиклів — «Звуки музики» Р. Роджерса, «Юнона і Авось» і «Вовк і семеро козенят на новий лад» О. Рибнікова тощо.

Працюємо разом. Який твір з програми української або світової літератури, що ви вивчали в цьому році, може, на вашу думку, втілитись у мюзиклі? Обговоріть з однокласниками.

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Річард Роджерс, мюзикл «Звуки музики» (фрагмент «До-ре-мі» та ін.).

Чим відрізняється манера співу в мюзиклі від оперного співу?
Чи можуть фрагменти з мюзиклу стати відомою піснею?

Я у світі музики: співаю, відчуваю

ЗВУКИ МУЗИКИ Музика Р. Роджерса

До - пта - ши - на в'є гніз - до, ре - ді-

то - чок бе - ре - же. Мі - у на - шо-

му дво - рі Фа - ра - ді - є діт - во - ра.

Соль - спі - ва - є діт - во - ра. Ля - спі-

ва - є вся зем - ля. Сі - у - сі спі - ва - ють.

ДО — пташина в'є гніздо,

ЛЯ — співає вся земля.

РЕ — діточок береже,

СІ — усі співають,
хто хоче знов
прийти у «**ДО**».

МІ — у нашому дворі,

ФА — радіє дівтора.

До-ре-мі-фа-соль-ля-сі-до,

СОЛЬ — співає дівтора.

До-сі-ля-соль-фа-мі-ре-до.

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Які види мистецтва взаємодіють у мюзиклі?
2. Які особливості музичної мови та манери виконання вокальних номерів відрізняють мюзикл від опери?
3. Пригадайте і проспівайте знайомі мелодії з відомих мюзиклів, кінофільмів чи театральних вистав. Розіграйте з однокласниками деякі сцени з них.
4. Поміркуйте, як сучасна епоха інформації та нових технологій впливає на взаємодію мистецтв. Наведіть приклади.
5. **Працюємо разом.** Створіть власний сценарій мюзиклу або лібретто театральної вистави «Мелодії літа», спираючись на образи картин О. Миронова.

Завдання за бажанням. Подивіться музичний фільм «Звуки оперної музики». Придумайте свою інтерпретацію слів на мелодію Р. Роджерса. Пригадайте і розкажіть історію, коли музика допомогла у складній життєвій ситуації.

Олександр Миронов: 1 — Небесна сюїта; 2 — Два мажори;
3 — Блюз; 4 — Мелодії літа

ДІАЛОГ МУЗИКИ ТА ЖИВОПISУ

Ви вже зрозуміли, що форми взаємозв'язку мистецтв бувають надзвичайно різні. Співдружність музики, поетичного слова, танцювальних рухів, театралізованої дії виникла здавна у народних обрядах. У професійному мистецтві — в опері та балеті, у театрі і кіно — музика стала невід'ємним компонентом мистецької взаємодії.

Багато спільного є між музикою та образотворчим мистецтвом, хоча їхні художні мови дуже відрізняються, особливо способом сприймання. Музика належить до часових мистецтв і сприймається слухом, а живопис, графіка, скульптура, архітектура — це просторові мистецтва, які ми сприймаємо зором. Тому їх взаємодія досить складна і розвивається у різних напрямках.

Поміркуйте над словами художника: *«Мої думки — фарби, мої фарби — наспіви...»*. Чи можна віднести цю думку лише до образотворчого мистецтва?

Жозефіна Уолл. Чарівна флейта

Подивіться на картину та поміркуйте про «музикальність» живопису. На якому інструменті грає дівчина? Чи можна уявити характер цієї музики?

Я у світі музики: сприймаю, розумію

Музика нерідко надихає художників і скульпторів на створення портретів музикантів-виконавців, натюрмортів із музичними інструментами, картин із музичними назвами: *прелюдія, соната, симфонія, ноктюрн, fuga* тощо. У такий спосіб вони створюють образи МУЗИКИ. І навпаки мотиви й особливості просторових мистецтв проникають у музику: виникають звукові «портрети» і «пейзажі» — фортепіанні акварелі, етюди-картини або симфонічні ескізи, фрески.

Борис Індриков. Ноктюрн

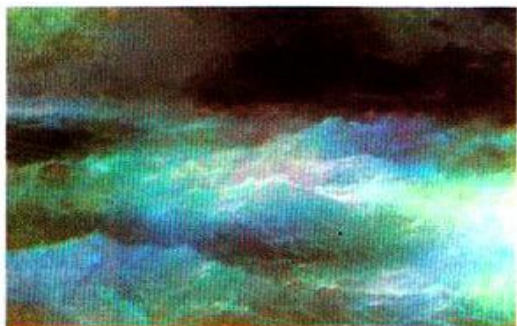

Клод Дебюссі, **Симфонічна сюїта «Море»**
(II частина — «Гра хвиль»).

Які картини виникають у вашій уяві під час слухання музики? Порівняйте її з творами живопису. Самостійно доберіть живописні марини, емоційно споріднені музиці. Чому, на вашу думку, композитор назвав симфонічну сюїту «ескізами»?

Кацусіка Хокусай. Хвиля

Іван Айвазовський. Хвиля

Концертну симфонію для арфи з оркестром «Фрески Софії Київської» Валерій Кікта створив під враженням краси й величі собору Св. Софії в Києві. Головний храм Давньої Русі є неперевершеним зразком синтезу архітектури, монументального і декоративного живопису. Мабуть, це зумовило вибір композитором жанру («Фрески») і назви першої частини («Орнамент») музичного твору.

Валерій Кікта. Концертна симфонія для арфи з оркестром «Фрески Софії Київської», I частина «Орнамент».

Порівняйте музичні й живописні фрески. Як музика втілює монументальність фрескового живопису, декоративність орнаменту? Поясніть: звучання якого інструменту Давньої Русі наслідує арфа?

Із фресок Софії Київської

Новий напрям у царині синтезу мистецтв виникає тоді, коли російський композитор Олександр Скрябін створив оригінальний твір «Прометей» («Поєма вогню»). У партитуру цього твору композитор вписав рядок для «світлової клавіатури». Відповідно до авторського задуму під час виконання поеми у концертному залі за допомогою різнокольорових променів мав виникати образ палаючого вогню. Так виникла *кольоромузика*.

Виконання музики Скрябіна з ілюстраціями Кандінського

Інший напрям взаємодії музики й образотворчого мистецтва — «*музикальний живопис*» започаткував литовський композитор і художник Мікалоюс Чюрльоніс. Він створив цілу галерею картин-сонат, утілюючи цю музичну форму в живописних композиціях на тему весни, літа, зірок, сонця, лісу, пірамід.

Мікалоюс Константінас Чюрльоніс, **сонати** (за вибором).

- Порівняйте музичні та живописні образи Чюрльоніса.

ПОРТРЕТ КОМПОЗИТОРА

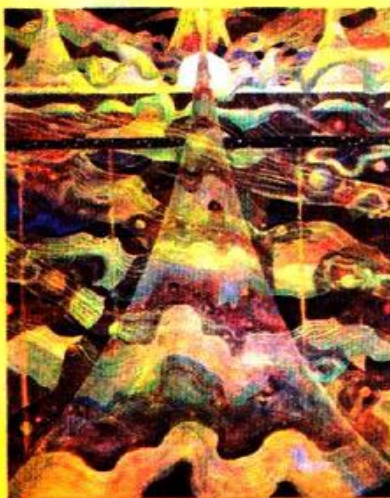

Мікалоюс
Константінас
ЧЮРЛЬОНІС:

«Щастя з нами!»

Мікалоюс Чюрльоніс (1875–1911) народився у містечку Варене на півдні Литви у родині органіста. Він провів дитячі роки у Друскінінкаї. Чюрльоніс навчався живопису у художній школі та училищі у Варшаві, а професію композитора опановував у Варшавському музичному інституті та в Лейпцизькій консерваторії.

Творче життя митця було коротким, проте лише за десять років діяльності митець створив близько 400 музичних творів — хорових, камерно-інструментальних, симфонічних та понад 300 живописних картин, графічних робіт, зразків художньої фотографії.

Соната зірок

МУЗИЧНИЙ КАЛЕЙДОСКОП

Сучасні художники, як і композитори, експериментують у царині взаємодії та синтезу мистецтв. У так званих абстрактних (безпредметних) композиціях вони намагаються передати за допомогою незвичних поєднань кольорових ліній і плям динамічність і мінливість навколишнього світу, його музикальність і гармонію. Один із основоположників абстрактного живопису Василь Кандинський у своїх живописних композиціях утілював «звучання» кольорів і форм, порівнюючи їх із музичними тембрами («Контрастні звуки», «На концерті»). Ці твори митця заворожують своєю загадковістю, пробуджують творчу уяву.

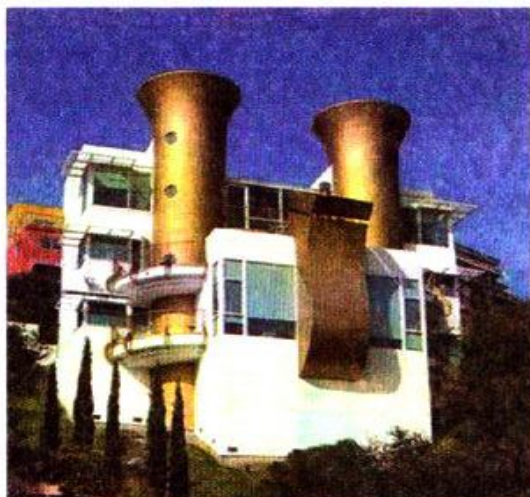
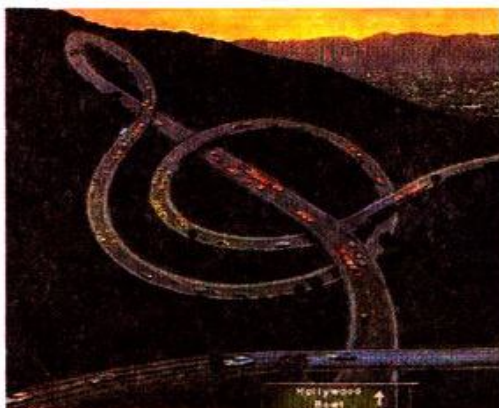

Василь Кандинський. Фуга

Я у світі музики: досліджую, дію

1. Що нового ви дізналися про різні форми взаємодії мистецтв?
2. Розкажіть про явище кольоромузики, наведіть приклади його втілення у творчості митців.
3. Доберіть музику, якою можна озвучити вашу улюблену картину.
4. Поясніть вислів: «Архітектура — це застигла музика». Розкрийте, як взаємодіє музика та архітектура на поданих прикладах.

5. **Музичний проект.** Підготуйте комп'ютерні презентації творчих портретів О. Скрябіна, М. Чюрльоніса для шкільного свята «Коли всі мистецтва разом» або організуйте виставку абстрактного живопису. **Завдання за бажанням.** Прослухайте прелюдії О. Скрябіна і створіть власні безпредметні композиції до цих творів або проілюструйте їх картинами художників-абстракціоністів.

ПЕРЕВІРЯЄМО СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

1. Назвіть одним словом.

Короткий літературний виклад сюжету опери, оперети, балету, мюзиклу —	
Вокальний або інструментальний ансамбль, який складається з чотирьох виконавців —	
Висота звучання голосу або музичного інструменту —	

2. Пройшовши лабіринтом, прочитайте рядки з вірша Ліни Костенко. Як ви їх розумієте? Поясніть.

	Т	Ь	—	К	А	Й	М	І	Х	М	
М	Е	С	А	О	Н	Б	С	Ч	І	И	
Е	А	Я,	К	С	А	І	О	Н	С	С	В
Н	Д	М	И	М	Н	Л	К	А	У	Т	Т
І	З	У	З	І	Ч	Ь	Ш	І	З	Е	Ц

3. Роздивіться ілюстрації. Розкажіть, яка музика на них може звучати. Назвіть зображені інструменти. Доберіть музичні ілюстрації із творів, що ви слухали протягом року.

4. Прочитайте казку В. О. Сухомлинського «Флейта і вітер» (див. «Літературно-музичну хрестоматію») і поясніть Вітру, чому флейта не підкоряється йому. Свої висновки аргументуйте.

5. Назвіть чоловічі й жіночі голоси від найнижчого до найвищого.
6. До яких груп належать інструменти симфонічного оркестру, подані на ілюстраціях?

7. Визначте, до якого виду музикування належать зображені колективи.

8. Роздивіться кадри з мультфільму «Казки старого піаніно». Розкажіть про творчість одного з композиторів, яким присвячені ці серії — Моцарта, Бетховена, Чайковського або Прокоф'єва. Придумайте сценарій мультфільму про творчість того композитора, музика якого у цьому році справила на вас найбільше враження.

ДЛЯ ТИХ, ХТО ХОЧЕ ЗНАТИ БІЛЬШЕ ПРО МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

Літературно-музична хрестоматія

Василь СУХОМЛИНСЬКИЙ

ФЛЕЙТА І ВІТЕР

У саду на лавці сидів Музикант. Він грав на флейті. До його чудової пісні прислухалися і пташки, й дерева, й квіти. Навіть Вітерець приліг під кущем і з подивом слухав гру на флейті. Грав музикант про сонце в блакитному небі, про біленьку хмаринку, про сіреньку пташку-жайворонка і про щасливі дитячі очі.

Замовкла пісня, поклав Музикант флейту на лаву й пішов до хати. Підвівся Вітер з-під куша, прилетів до флейти та й подув з усієї сили.

Загула флейта, мов осіння непогода під стріхою. Подув Вітер ще дужче, а флейта не грає — гуде та й гуде.

«Чому ж це так? — думає Вітер. — Адже я залюбки можу вирвати дуба з корінням, скинути дах із хатини. Чому ж флейта не підкоряється мені — не грає?»

КОРОТКИЙ ЗМІСТ БАЛЕТУ С. Прокоф'єва «Попелюшка»

Акт перший

У будинку злої мачухи вона сама і дві її дочки Худишка і Кубушка приміряють шаль. З'являється Попелюшка. Вона згадує свою померлу матір. Намагається знайти розраду у батька, але той повністю під впливом своєї нової дружини. У дім приходять жебрачка. Сестри женуть її, але Попелюшка потайки запрошує стареньку відпочити і годує її. Мачуха і сестри готуються до від'їзду на королівський бал. Вони приміряють нові наряди. Учитель танців дає незграбним сестрам останній перед балом урок. Нарешті мачуха і сестри ідуть. Попелюшка залишається одна. Вона мріє про бал і танцює на самоті. Повертається жебрачка. Раптово вона перетворюється на фею, яка нагороджує Попелюшку за її добре серце. За допомогою фей пір року Попелюшка споряджається на бал. Єдина умова — опівночі вона повинна звідти піти.

Акт другий

У палаці в повному розпалі королівський бал. Танцюють дами та кавалери. Приїжджає мачуха із сестрами. Сестри привертають увагу своєю неповороткістю. З'являється принц. Гості танцюють мазурку. Урочиста музика супроводжує прибуття таємничої незнайомки. Це Попелюшка. Принц захоплений нею і запрошує на танець (великий вальс). Сестри намагаються привернути увагу принца (дуєт з апельсинами), але безуспішно. Принц не відходить від Попелюшки. Вони не помічають, як біжить час. Раптово романтичний вальс-кода переривається боєм годинника. Настала північ. Попелюшка тікає, загубивши кришталеву туфельку, яку піднімає принц.

Акт третій

Принц у розпачі. За допомогою шевців він приміряє черевичок усім дамам королівства, але той нікому не підходить. Принц вирушає на пошуки незнайомки в далекі країни, але безуспішно. А в будинку мачухи Попелюшка зайнята домашніми справами і згадує про бал. Раптом приїжджає принц. Він вимагає, щоб всі жінки поміряли туфельку. Але марно сестри, а потім і мачуха намагаються надіти туфельку — вона їм безнадійно мала. Помітивши Попелюшку, принц пропонує приміряти туфельку і їй. Попелюшка відмовляється, але потім у неї з кишені випадає друга туфелька. Принц заглядає в обличчя дівчині — це його кохана. Тепер ніщо не розлучить їх.

Музичний словничок

А КАПЕЛА — спів без інструментального супроводу.

АНСАМБЛЬ — група виконавців, які виступають спільно; злагоджене виконання музики.

АРІЯ — сольна пісня в опері.

БАЛЕТ — музично-сценічний жанр, зміст якого розкривається мовою музики і танцю.

ВАРІАЦІЇ — (з латинської — *зміна, різноманітність*) — музичний твір, у якому основна мелодія звучить кілька разів, набуваючи різноманітних змін: мелодичних, ритмічних, ладових, гармонічних тощо.

ВОКАЛІЗ — (з італійської — *звучний, співзвучний*) — музичний твір, для виконання голосом без слів у супроводі музичного інструмента або оркестру.

ГАРМОНІЯ — співзвуччя, елемент музичної мови.

ДІАПАЗОН — відстань між найнижчим і найвищим звуком, які може здолати голос або інструмент.

ДУХОВНА МУЗИКА — вокальні, інструментальні або вокально-інструментальні твори на релігійні тексти чи сюжети.

ІНТОНАЦІЯ — звукове втілення музичної думки, носій музичного змісту.

КАМЕРНА МУЗИКА — твори для сольного ансамблевого виконання у невеликих приміщеннях.

КВАРТЕТ — вокальний або інструментальний ансамбль, який складається з чотирьох виконавців.

КОЛЬОРМУЗИКА — явище синтезу мистецтв, поєднання музичних і художніх засобів в одному творі.

КОНЦЕРТ — твір для будь-якого інструмента, який «змагається» з оркестром.

ЛАД — об'єднання звуків, різних за висотою, що тяжіють один до одного.

ЛІБРЕТО — короткий літературний виклад сюжету опери, оперети, балету, мюзиклу.

МЕЛОДІЯ — музична думка, образний зміст якої виражений одним голосом.

МЮЗИКЛ — музично-сценічний твір, у якому переплітаються діалоги, спів, інструментальна музика, хореографія.

ОБРО́БКА — видозмінення музичного твору шляхом використання різноманітних засобів музичної виразності.

О́ПЕРА — музично-театральний жанр, у якому дія поєднується з музикою — вокальною та інструментальною, балетом, образотворчим мистецтвом (декорації, костюми, грим).

РЕГТА́ЙМ — фортепіанна п'єса імпровізаційного характеру.

РЕЧИТАТИ́В — напівспів і напіврозмова.

РИТМ — упорядковане чергування музичних звуків.

СИМФО́НІЯ — (з грецької мови — *співзвуччя*) — великий музичний твір для симфонічного оркестру.

ТЕМБР — забарвлення звуку, властиве певному голосу або інструменту.

ТЕМП — швидкість виконання музичного твору.

ТО́НІКА — найстійкіший, основний звук ладу.

УНІСО́Н — одноголосний спів.

ХОР — колектив співаків, які разом виконують який-небудь вокальний твір з інструментальним супроводом чи без нього.

ХОРМЕ́ЙСТЕР — керівник і диригент хору.

О. Соцкова. Музыка

Секрети культури співу

1. Під час співу тримайся рівно.
2. Дихання бери спокійно, але своєчасно, щоб воно не переривало слово або фразу.
3. Співай легко, без напруження, не форсуй звук (не кричи), домагайся виразного звучання.
4. Слідкуй за правильною артикуляцією.
5. Кожен звук виспівуй повністю, зберігаючи його інтонаційну точність.
6. Залежно від змісту і характеру пісні обирай відповідну інтонацію.

Орієнтовні плани музичних проєктів

«ТАЄМНИЧА СОПІЛКА»

Ключове питання:	У чому загадка цього інструмента?
Тематичні питання:	Ознайомся з походженням сопілки. Який «голос» у сопілки? Знайди казки та вірші про сопілку. У яких відомих тобі творах композитори використовують цей інструмент?
Діяльність учнів:	Створити пошуково-дослідницьку групу (2–3 учні); розподілити обов'язки в групі; ознайомитися з основними питаннями проєкту; ознайомитися з переліком запропонованих інформаційних джерел; намітити план дій; провести збір і аналіз інформації; оформити роботу (створити презентацію проєкту)
Твори для ознайомлення:	Українські мелодії у виконанні троїстих музик
Матеріали та ресурси:	Комп'ютер, магнітофон, диски

«ЗНАЙОМА НЕЗНАЙОМКА»

Ключове питання:	У чому загадка бандури?
Тематичні питання:	Походження бандури. Звучання бандури у творах українських композиторів. Казки та вірші про бандуру.
Діяльність учнів:	Створення пошуково-дослідницької групи (2–4 учні); розподіл обов'язків у групі; обговорення основних питань проекту; ознайомлення із запропонованими інформаційними джерелами; складання плану дій; збір і узагальнення інформації; оформлення роботи (презентація проекту)
Твори для ознайомлення:	Твори для бандури українських композиторів
Матеріали та ресурси:	Комп'ютер, диски, магнітофон

Інтернет-помічник

На цих сайтах ви можете знайти музичні твори, а також цікаву інформацію щодо музичного мистецтва, народної та професійної музики.

http://muzikalkairk.ucoz.ru/index/multifilmy_s_klassicheskoy_muzykoj/0-15

http://www.zaspivaj.com/pisni/shkilyni/do_skoly.html

<http://www.muz-urok.ru/arfa.htm>

http://muza50v.com/?page_id=117

<http://journal-shkolniku.ru/umor-v-musike.html>

<http://www.starby.net/46.php>

Список творів для співу

№	Назва	Автор музики	Автор віршів	С.
1	Музика	Г. Струве	І. Ісакова	9
2	Веселкова	О. Янушкевич	М. Ясакова	19
3	Золота зіронька	Н. Май	Н. Май	33
4	Чи не той то Омелько	Українська народна пісня		43
5	Козацькому роду нема переводу	М. Балема	М. Воньо, П. Карась	51
6	Чарівний смичок	Норвезька народна пісня		62
7	Танець каченят	Французька народна пісня		71
8	Добрий вечір тобі, пане господарю!	Українська щедрівка		76
9	Пісня на добро	І. Карабиць	Ю. Рибчинський	82
10	Рідна мова	Б. Гірський	П. Осадчук	91
11	Веснянка	В. Філіпенко	А. Навродський	101
12	Зелене слоненя	І. Кириліна	О. Вратарьов	110
13	Писанки	В. Таловиря	С. Жупанин	119
14	Школярі-школярики	О. Злотник	О. Вратарьов	126
15	Український віночок	Л. Стельмащук	І. Голяш	135
16	Звуки музики	Р. Роджерс		140

Розділ 1. МУЗИКА ЯК ВИД МИСТЕЦТВА

Тема 1–2. Як виникла музика	6
Тема 3–4. Мова музики	15
Тема 5–6. Музика стародавніх епох.	26

Розділ 2. НАРОДНА МУЗИКА

Тема 7–9. Пісня – душа народу.	40
Тема 10–11. Народні музичні інструменти	53
Тема 12–13. Народні танці	64
Тема 14. Народна музика у творчості композиторів	74
Тема 15. Перевіряємо свої досягнення.	79

Розділ 3. ПРОФЕСІЙНА МУЗИКА

Тема 16–17. Вокальна музика	82
Тема 18–19. Хорова музика	90
Тема 20–21. Інструментальна музика	98
Тема 22–23. Симфонічна музика	107

**Розділ 4. ВЗАЄМОДІЯ МУЗИКИ
З ІНШИМИ ВИДАМИ МИСТЕЦТВА**

Тема 24–25. У музичному театрі: опера	118
Тема 26–27. У музичному театрі: балет	125
Тема 28–29. Музика на кіноекрані.	134
Тема 30. Діалог музики та живопису	144
Тема 31. Перевіряємо свої досягнення.	147

Для тих, хто хоче знати більше про музичне мистецтво

Літературно-музична хрестоматія.	152
Музичний словничок	154
Секрети культури співу	156
Орієнтовні плани музичних проєктів	156
Інтернет-помічник	157
Список творів для співу.	158

ISBN 978-966-2542-45-5

9 789662 542455